

MARATHON

2/2019

číslo 156

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka.....	3
2. Hlavní materiály.....	4
Mikroekonomické a makroekonomické dimenze zdravotní.....	4
gramotnosti jako determinanty lidského kapitálu.....	4
O interdisciplinárním přístupu ve vědě.....	12
a ve vysokoškolské výuce.....	12
Manažerská politologie - nová vědecká disciplína.....	22
Vyhnutí z ráje aneb o ztrátě schopnosti získávat.....	26
poznatky iracionálními metodami.....	26
Metodologická role iracionality? – Není v rozporu s racionalitou.....	32
K podětné eseji Ladislava Zelinky.....	32
3. Recenze a ohlasy.....	34
3 x Z aneb knižní okénko 1.....	34
Jeho poslední kniha <i>Divided: Why We're Living in an Age of Wall</i> (London: Elliott & Thompson 2018. 272 s. ISBN 9781783963423) mapuje barikády, resp. líčí současný svět, který má být rozdělen více nežli kdy jindy. Rozdělena je také Evropa, kdy se „v srdci Evropanů nepodařilo nikdy nahradit koncept národního státu“.....	39
4. Pracovní materiály.....	41
K významu dobré teorie.....	41

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

**jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON**

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Jiří Řezník

e-mail:

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík (224933149)

e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at

E-mail contact:

Do rukou se vám dostává 2. číslo časopisu Marathonu za rok 2019. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (03/2019) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. května 2019.
- Rozsah časopisu je zpravidla 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu. Toto číslo vzhledem k tomu, že připomíná významné výročí, je monotematické a mírně přesahuje obvyklých 40 stran.
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.
- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

Druhé letošní číslo obsahuje v **Hlavní části** materiály, které vznikly při přípravě 21. ročníku vědecké konference **Lidský kapitál a investice do vzdělání**. Autory jsou **Jaroslav Šetek**, **Vladislav Pavlát** (který letos oslavil 90 let) a **Bohumír Štědroň**. Doplnuje je lehce provokativní esej **Ladislava Zelinky**.

Do části **Recenze a ohlasy** jsme zařadili kvalifikovanou a tradičně sarkastickou reakci na tři nedávno vydané překlady knížek zahraničních autorů, kterou zpracoval **Pavel Sirůček**. Reaguje na postmodernizační tendence v oblasti, která je vydávána za vědu.

V závěrečné části **Pracovní materiály** uveřejňujeme vybrané příspěvky ze seriálu věnovaného významu dobré teorie v současnosti z blogu **Radima Valenčík**.

2. Hlavní materiály

Mikroekonomické a makroekonomické dimenze zdravotní gramotnosti jako determinanty lidského kapitálu

Jaroslav Šetek

Abstract:

In advanced market economies, the focus on the comprehensive development of human resources is accelerated considerably. To that end, the interdisciplinary approach of humanities, social, technical and medical sciences is applied. Particularly with the onset of the Industry 4.0 era, demands for growth in investment in human resources are rising. This is subsequently reflected in the quantitative and qualitative level of human capital, which is a significant organic component from the microeconomic point of view of the health literacy of the population. From the point of view of macroeconomic theory, the human capital component is a determinant for ensuring stable economic growth. This is evidenced by the theory of endogenous growth based on empirical analysis based on the correlation between investment in human resources and economic growth.

Health literacy represents the interdependence of education and health policy, meaning important areas of social policy. It also calls for the implementation of the principles of social responsibility of all stakeholders while respecting the principles of subsidiarity and participation. As a consequence of this policy, there is a considerable acceleration of the complex view of the creation of quality infrastructure for the human life of all population groups.

Key words:

Components of human capital, education and health policy, health literacy

Abstrakt:

V rozvinutých tržních ekonomikách značně akceleruje orientace na všestranný rozvoj lidských zdrojů. K tomu se aplikuje interdisciplinární přístup humanitních, společenských, technických a lékařských věd. Zvláště s nástupem éry Průmyslu 4.0 vzrůstají požadavky na růst investic do lidských zdrojů. To se následně odráží v kvantitativní a kvalitativní úrovni lidského kapitálu, jehož významnou organickou složkou z mikroekonomického hlediska představuje zdravotní gramotnost obyvatelstva. Z pohledu makroekonomické teorie představuje zmíněná složka lidského kapitálu determinant k zajištění stabilního ekonomického růstu. To dokládají zejména teorie endogenního růstu, jejichž východiskem je empirická analýza založená na korelaci investic do lidských zdrojů a ekonomického růstu.

Zdravotní gramotnost představuje provázanost vzdělávací a zdravotní politiky, tedy významných oblastí sociální politiky. Ta zároveň vyzývá k realizaci zásad sociální zodpovědnosti všech zainteresovaných subjektů při respektování principů subsidiarity a participace. Důsledkem takto nastavené politiky dochází ke značnému urychlení komplexního pohledu na vytvoření kvalitní infrastruktury pro lidský život všech skupin obyvatelstva.

Klíčová slova:

Složky lidského kapitálu, vzdělávací a zdravotní politika, zdravotní gramotnost

JEL Classification: B41, J24, J38, G11, G12

1. Úvod

Zdraví, které se týká všech věkových skupin obyvatelstva, je jedním z nejdůležitějších předpokladů pro spokojený, klidný a naplněný život každého jedince a jeho sociálního okolí. Není pouze stavem nepřítomnosti nemoci, je to celkově dobrý životní pocit, který člověk prožívá v trojrozměrné dimenzi -

tělesné, duševní i sociální. Proto jeho ochrana a upevňování se stává nezbytnou integrální součástí výchovně-vzdělávacího procesu. Péči o zdraví lze představit jak v historickém vývoji, tak v návaznosti na zdravotnictví jako systém. Jedním z významných, i když relativně nových pojmů, je zdravotní gramotnost. Ta umožňuje lidem získávat, hodnotit a využívat informace tak, aby mohli příznivě ovlivnit svůj zdravotní osud. Proto lze zdravotní gramotnost považovat za integrální součást gramotnosti sociální, která je rovněž předmětem zájmu teorie lidského kapitálu. Proto význam zdravotní gramotnosti si vynucuje respekt interdisciplinárního přístupu společenských věd zejména – ekonomie, veřejné ekonomiky, teorie hospodářské, sociální a regionální politiky, pedagogiky, andragogiky a gerontologie.

Zdravotní gramotnost se stala jedním z nepominutelných úkolů výchovy a podpory ke zdraví a prevenci před rizikovými faktory. Jedním z jejích základních pilířů je realizace principu subsidiarity, podle kterého se rozhodování a zodpovědnost v těchto veřejných záležitostech má odehrávat na nejnižších stupních, kterými jsou sídla, obce, města a regiony. Cílem aplikace tohoto principu je zajištění dlouhodobé stability a konkurenceschopnosti územních celků za podpory programu Smart Region a Smart City. Proto pro realizaci investičních projektů při rozvoji zdravotní gramotnosti obyvatelstva, jako investic do lidského kapitálu, je zapotřebí účasti všech relevantních aktérů veřejné sféry a občanské společnosti na poskytování více zdrojového financování jednotlivých aktivit.

2. Metody

Fungující existence ekonomického systému v celostátním i regionálních rozměrech je spojena s institucemi, které tvoří logický předpoklad pro zajištění stabilního ekonomického růstu, jehož důležitým determinantem je sociální a zdravotní systém. Ten vychází ze záměrů sociální politiky, která je nedílnou integrální součástí veřejné a regionální hospodářské politiky. Od její úrovně se vyvíjí i patřičná zdravotní gramotnost obyvatelstva. Subjekty, které se podílí na tvorbě zdravotní gramotnosti jsou také institucemi a komunitami. Proto v rámci veřejné politiky existuje fenomén, který je vzájemně provázaný a závislý.

Z výše uvedených důvodů převažují analytické a srovnávací metody při zpracování. Ty jsou aplikovány na vývoj fenoménu zdravotní gramotnost s ohledem na význam aplikace principu subsidiarity (s ohledem na politiku sídel, měst a regionů). Současně je srovnávána skutečnost vývoje zdravotní gramotnosti s teoretickými koncepty lidského kapitálu.

3. Research results

3.1 Zdraví z pohledu ekonomické teorie

Zdraví člověka je v současném pojetí podle definice Světové zdravotnické organizace chápáno jako vyvážený stav tělesné, duševní a sociální pohody. Je tvořeno a ovlivňováno mnoha činiteli a je předpokladem pro aktivní a spokojený život, pro patřičnou pracovní výkonnost. To je předpokladem pro zajištění patřičného stabilního ekonomického růstu. Proto je také výchova ke zdraví jednou z priorit vzdělávacích programů, jejichž úroveň se odvíjí od politiky veřejné sféry na celostátní i regionální úrovni.

Zdravotní stav obyvatelstva tak představuje hodnotu bez povahy hmotného statku a je vázán na určitého jedince a zpravidla nemá povahu zboží, tudíž nemůže být plně směňována na trhu. Existují dvě definice zdraví negativní a pozitivní. Negativní vymezení vnímá zdraví jako staticky posuzovaný stav organismu bez nemoci, zatímco pozitivní vymezení hledá příznivé znaky zdraví. U pozitivní definice se dále rozlišuje statické (starší koncept) a dynamické pojetí zdraví (novější koncept). Starší koncept definuje pojem zdraví jako stav dokonalého tělesného, duševního a sociálního uspokojení bez přítomnosti nemoci nebo výskytu dušení či fyzické vady, poruchy. Novější koncept nahlíží na zdraví jako na dynamický „životní proces“, který se neustále mění a který je ovlivněn řadou faktorů, jako jsou prvky přírodního a sociálního prostředí.

Z výše uvedených důvodů se nemůže na zdraví pohlížet jako na čistě ekonomický statek, ale jako na hodnotu s individuální a společenskou stránkou. Jako individuální znamená, že každý člověk si o svém zdraví rozhoduje sám, jeho hodnotu si mnoho lidí uvědomuje, až při onemocnění. Proto pro pochopení hodnoty zdraví je důležitá výchova posilující důstojnost a svébytnost lidí. Důležitá je aktivita jedinců, avšak na některé závažnější problémy jejich snahy nestačí. Společenská stránka hodnoty zdraví jej charakterizuje jako zdroj pro hospodářský a sociální rozvoj společnosti, je výsledkem mnoha vztahů,

kteří člověka činí součástí širšího lidského společenství. Proto péče o zdraví připadá také společnosti. Hlavním motivem pro společenské struktury by mělo být to, aby se lidé o zdraví více zajímali, a aby působili příkladem co největšímu počtu lidí, jak si najít svou cestu ke zdraví. „Péče o zdraví není tedy společenskou povinností, ale osobním zájem“ (Holčík, 2010). Hodnota zdraví, jak z pohledu individuálního tak společenského, se neustále v čase mění, je těžko měřitelná a obsahuje v sobě řadu prvků kulturních, politických, sociálních, ekonomických a etických. Zdraví je všeobecně bráno jako pozitivní externalita a nezbytná podmínka existence lidstva.

Ohrožení zdraví a života jedince představuje riziko nejen pro jeho samotného a jeho nejbližší sociální okolí (jako je rodina), ale také pro celou společnost. Proto také nemoc, úraz a případná invalidita jsou podle teorií sociální politiky patologickými sociálními událostmi, z důvodu výplaty transferů v podobě sociální dávky (nemocenské, invalidní penze) představují zátěž veřejných zdrojů. Veškerá rizika, která ohrožují příznivý zdravotní stav, nikdy nelze plně eliminovat. Lze realizovat jeho patřičnou redukci s patřičnými pravidly. K těm se zejména řadí vhodné organizační uspořádání a kultura řízení. Podle teoretického konceptu Luhmana jsou veškerá rizika současné společnosti důsledkem rozhodování. Proces stanovení a řízení rizik také namáhá institucionální kapacity a schopnosti, což může vést ke konfliktu s jinými organizačními strukturami. To má za následek, že instituce se musí zabývat, kromě vnějších, sociálních rizik, řízením „svých“ vnitřních, institucionálních rizik. Řízení institucionálních rizik může zároveň zlepšit řízení sociálních rizik, například zdokonalením rozhodovacího procesu, zároveň však může mít potenciálně negativní důsledky, jestliže instituce řídí „svá“ rizika na úkor sociálních rizik. Tato spirálovitá zpětná vazba mezi sociálními a institucionálními riziky vyžaduje zkoumání faktorů formujících rovnováhu mezi řízením sociálních a institucionálních rizik a kolonizace rizik. Jako idealizovaný model představuje pokus rozložit a analyzovat uzavřené vazby mezi riziky a jejich regulací.

Podle teorie individualizace je jedinec sice odpovědný sám za sebe, avšak závisí na podmínkách, které nemůže ovlivnit. Z Beckovy individualizace lze odvodit, že současný člověk musí věřit expertům, aniž by věděl, co vědí, a zda jsou opravdu experty. Je tedy přirozené, že lidé ztrácejí důvěru v odborníky a politiky, protože kvůli jejich rozhodování jsou často nuceni žít v nejistotě a s pocitem diskriminace a nespravedlnosti. Giddens se soustřeďuje na dvě dichotomie: důvěra a riziko, bezpečí a nebezpečí, protože sociální změny vytvořily nový stav psychologické zranitelnosti a v posledku nový profil rizika. Giddens spojuje s rizikem objektivní a subjektivní podmínky (Giddens, 1998). Objektivní podmínky se týkají intenzity škodlivých důsledků zvýšeného počtu zdrojů rizik (technologie, ekologické a přírodní katastrofy,), nebezpečí plynoucích z „transformace přírody“ (znečištění, kontaminace, desertifikace, odlesňování) a institucionalizace některých typů rizik v sociálním systému (systémy investování, dobrovolné riskování).

3.2. Konflikt ekonomických a etických zájmů jako projev mezi efektivní alokací zdrojů a hodnotovým systémem společnosti při tvorbě lidského kapitálu

Liberální ekonomové plně zastávají přesvědčení, že trh je předpokladem veškeré efektivnosti při alokaci zdrojů. Realita však potvrzuje tvrzení, že tato efektivnost není vždy jediným cílem, který společnost sleduje. Na příkladu vzdělávání a zdraví to lze plně dokázat. V reálné praxi nabízí trh od nepaměti spotřebitelům zboží, která mohou pro ně být škodlivá, jedná se o zboží a služby označené za neřesti. Již nizozemský spisovatel, filozof a ekonom Bernard de Mandeville počátkem 18. století ve své eseji Bajka o včelách (s podtitulem "Soukromé neřesti - veřejné blaho"), považované za základ ekonomického liberalismu, zastává názor, že touha po osobním prospěchu je zdrojem a předpokladem ekonomického růstu a blaha celé společnosti (Horne, 1978). V jeho díle jsou mimo jiné i kontroverzní pasáže, jako je odmítání vzdělávání sociální skupiny chudých, neboť vzdělání by u nich mohlo vzbudit touhu po majetku. Ve stejném období významný irský filozof a anglikánský teolog George Berkeley označil Mandevillovu teoretický koncept za nemorální. Zároveň je také nezbytné mít na zřeteli, že Mandeville mohl spíše než hájit existenci neřesti upozornit na to, že každý zákon či "mravní hodnota" byly původně obhajobou utilitárního zájmu nějaké skupiny, čímž předjímal závěry moderní filozofie práva.

Trh v některých případech zajišťuje efektivní alokaci zdrojů, avšak efektivní alokace zdrojů není obvykle jediným cílem, který společnost sleduje. Trh může nabízet spotřebitelům zboží, která jsou pro ně škodlivá, nebo naopak některá zboží jsou vytěsňena z trhu jinými statky s menším užitkem pro spotřebitele. Příčinou může být skutečnost, že spotřebitelé nejsou suveréni trhu a jsou manipulovatelní reklamou. Stát se potom snaží některými zásahy, například omezením některých typů reklamy, posílit

postavení spotřebitelů na trhu. Jiným důvodem pro státní zásahy mohou být preference některých spotřebitelů, které společnost považuje za chybné a pokouší se je korigovat (typický příklad poptávka narkomanů po drogách). Zdůvodnění pro státní opatření, která prosazují hodnotový systém společnosti, jsou však většinou etická než čistě ekonomická.”

Z výše uvedených důvodů mohou mít státní zásahy podobu úplného zákazu prodeje určitých statků všem spotřebitelům (jako je tomu v případě drog) nebo vybraným skupinám spotřebitelů (příklad zákaz prodeje alkoholických nápojů dětem). O omezení spotřeby určitých zboží (příklad tabákových výrobků) může stát též usilovat jejich vyšším zdaněním proti jiným statkům. Na druhé straně stát může podporovat daňovými úlevami nebo subvencemi spotřebu jiných statků a služeb (příklady: podpora výstavby tělovýchovných a sociálně zdravotních zařízení).

Je přitom zřejmé, že efektivní alokace zdrojů se přitom může dostat do konfliktu s ostatními cíli společnosti. Klasickým příkladem je v historii často prosazovaná úplná nebo částečná prohibice, která vede k redukci vysoce efektivní výroby alkoholických nápojů, čímž klesnou daňové příjmy státu.

3.3 Teorie lidského kapitálu jako záměr sociální politiky pro tvorbu zdravotní gramotnosti

Lidský kapitál představuje produktivní schopnosti člověka, investované do produkce. Proto „poměrně mladá“ teorie lidského kapitálu je nedílnou součástí moderního pojetí ekonomie. Takto chápaný lidský kapitál je označován jako základní lidský kapitál. Z jiného pohledu můžeme vymezit širší lidský kapitál, kterým se rozumí potenciál rozvíjet a uplatňovat své schopnosti. Podle vymezení, které vypracovala OECD, představuje lidský kapitál znalosti, dovednosti, schopnosti a vlastnosti jedince, které usnadňují vytváření osobního, sociálního a ekonomického blaha. Teorie lidského kapitálu vyšla z myšlenkového prostředí chicagské ekonomické školy počátkem 50. let 20. století. Ústředním metodologickým principem chicagské školy je objasňování ekonomických procesů na bázi principu maximalizace čisté výhody ekonomického subjektu v tržním prostředí. Toto stanovisko se přenáší i do mimotržních oblastí. Z tohoto vychází i základní pojetí všech souvislostí ekonomického života v teorii lidského kapitálu. Takto uvažují G. Becker, T. W. Schultz a další.

Podle pojetí Garyho Beckera je lidský kapitál, rozdělen na zásobu osobního a společenského kapitálu. Osobní kapitál je dále dělen na „zvykový“ (habitual) a „představivostní“. Beckerova teoretická analýza lidského kapitálu vychází z reality, že každý jedinec je téměř univerzální spotřebitel. Výše spotřeby je dána důchodem, zatímco její orientace vychází z jeho preferencí (*Becker, 1997*). Ty jsou dány patřičnou konstituční a psychologickou typologií osobnosti, sociálním prostředím a zvyky. Je zřejmé, že každý jedinec se nerodí jako „nepopsaný list“, spíše přichází na svět s omezenými zkušenostmi, které rozvíjí v dětství a ve svém pozdějším vývoji. Tyto zkušenosti ovlivňují touhy a volby dospívajících i dospělých částečně vytvářením zvyků, návyků a tradic. Zvyky vypěstované u jedince v dětství a rané dospělosti nepřestávají ovlivňovat chování, i když se vnější okolnosti zásadně až radikálně změň. Zkušenosti z dětství mohou významně ovlivnit celý život jedince, neboť pokus o radikální změnu zvyků, změni-li se prostředí, se nemusí vyplatit. Zvyky z dětství pak pokračují i přesto, že by se nevytvořily, kdyby bylo prostředí v dospívání stejné jako prostředí, které člověka obklopuje v dospělosti. Freudem zdůrazňovaným zásadním vlivem raného dětství na pozdější chování by byl v souladu s prozíravým chováním maximalizujícím užitek, kdyby chování bylo vysoce zvykové. Pak by zkušenosti z dětství mohly mít zásadní vliv na preference a volby v dospělosti. Děti tráví svá raná léta v péči rodičů a blízkých příbuzných, kteří rozhodují o tom, jaká bude strava, co bude číst, slyšet, čeho se bude všimát a k čemu bude lhostejné. Obrovský vliv, který tato skutečnost má na volby dítěte, vysvětluje úzkou návaznost mezi dětmi a rodiči v mnohých postojích a volbách, včetně náboženské a politické příslušnosti, náchylnosti ke kouření, alkoholu a jiným návykovým produktům nebo k rozvodu, sklonu ke zdravé výživě, vegetariánství nebo preferenci exotických kuchyní. Základem přirozeného modelování vlivu rodičů na děti v rámci maximalizace užitku je předpoklad, že preference dětí a dospělých se rozvíjí od raného dětství a pozdějších zkušeností pod vlivem zvykového včetně návykového a tradičního chování. Altruističtí rodiče částečně maximalizují svůj vlastní užitek maximalizací užitku svých dětí. Pokoušejí se směřovat vývoj preferencí svých dětí k zvýšení jejich užitku. Jako současný je determinován vlivy minulé spotřeby, která má vliv na budoucí chování.

Zvyky jsou škodlivé, jestliže současná spotřeba snižuje budoucí užitek. Jako příklad lze uvést zdraví ohrožující těžké závislosti z kuřáctví, alkoholismu nebo drogách. Obdobně jsou zvyky prospěšné, jestliže větší současná spotřeba zvyšuje budoucí užitek. Jako příklad uvést pravidelné tělovýchovné aktivity. Je přirozené, že špatné zvyky přitahují více pozornosti než dobré, ale nicméně realita je taková, že racionální

chování rovněž implikuje, že zkoumané silné zvyky jsou s větší pravděpodobností škodlivé než prospěšné. O tom svědčí i analýzy současných typů společností s přívlastkem moderních a konzumních. Na základě těchto analýz lze konstatovat značnou aktivní propagaci nezdravých životních stylů a selhávání vzdělávacích systémů v tom, aby jedince vybavily adekvátními dovednostmi, jak získat, porozumět, vyhodnotit a využít informace, jak zlepšit jejich zdraví. Uvedený paradox vyústil v krizi zdravotní gramotnosti v Evropě i jinde ve světě. Téměř polovina dospělých v evropských zemích má neadekvátní nebo problematické návyky, které negativně ovlivňují zdravotní gramotnost. To se značně projevuje v kvantitativní i kvalitativní dimenzi lidského kapitálu, jehož hlavními determinanty podle moderních ekonomických teorií jsou investice do zdraví a vzdělání jako předpoklad k zajištění stabilního makroekonomického růstu.

Druhou, „představivostní“ složkou osobního kapitálu Becker označuje trénovanou schopnost jedince nepodhodnocovat budoucnost - „imagination capital“ (Becker, 1997), který mu napomáhá lépe ocenit budoucí užítky. Vzhledem k tomu, že teorie redistribučního systému hledá cesty, jak „dešifrovat“ chování člověka, mohla by pomoci rozvíjet právě tuto složku kapitálu. Právě představivost širších souvislostí, jakýsi nadhled nad chováním jak vlastním, tak ostatních lidí, může být dobrým vstupním kapitálem do života. Společenský kapitál pak určuje vliv preferencí ostatních osob v jedincově sociálním prostředí. Vzestup společenského kapitálu může jedincův užitek zvýšit nebo snížit. To lze interpretovat na příkladu, kdy tlak referenční skupiny na dospívajícího, aby začal se zdravým životním stylem zvyšuje jeho užitek a jeho závislost na chování druhých může vytvářet různé externality pozitivní povahy.

Rovněž v sociologii je známá teorie lidského kapitálu, jako reakci na ekonomismus konceptu lidského kapitálu, jejímž autorem je Pierre Félix Bourdieu. Ten rozděluje lidský kapitál do čtyř oblastí (Bourdieu, 1986): ekonomický (materiální bohatství), kulturní (vzdělání, informovanost), sociální (uznání, kontakty) a symbolický (prestíž plynoucí z různých typů kapitálu). Jde bezesporu o širší pojetí kategorie lidského kapitálu hledající určitou prostupnost a převoditelnost kapitálu z jedné do druhé, třetí či čtvrté formy kapitálu. Vzdělávání v zásadě tvoří kulturní podobu kapitálu, ale je současně důležitým faktorem tvorby kapitálu v dalších oblastech. Bourdieu v podstatě z hlediska této teorie kritizuje vzdělávací systémy v západní Evropě na počátku druhé poloviny 20. století, a to zejména jejich úlohu při „konzervaci“ stávajících sociálních rozdílů.

Z výše uvedeného textu vyplývá, že pojem lidského kapitálu není teoreticky ukotven ani přesně specifikován. Neexistuje nějaká jednotná definice. Ekonomie vlastně tímto termínem označuje znalosti a schopnosti jedince a jejich hodnotu vytvářenou investicemi. V sociologii je lidský kapitál určitým prostředkem ke společenskému úspěchu a postavení. V souvislosti s tvorbou, obsahem či strukturou různých vymezení lidského kapitálu je však vždy zmíněna úloha vzdělávání. Teorie lidského kapitálu v sobě nezahrnuje jen ekonomický a sociologický aspekt. To jasně dokládá pedagogika, která disponuje prostorem výzkumu a posouzením „vstupní složky“ lidského kapitálu a tím je školní vzdělání. Patří sem zejména otázka cílových struktur, obsahu, forem a metod vzdělávacích procesů ve školském systému. Zcela zásadním problémem je ověřování výsledků pedagogického procesu. Na tvorbu lidského kapitálu mají vliv také některá aktuální témata pedagogické vědy jako je funkční gramotnost, interkulturální výchova, alternativní školství, marketing vzdělávacích zařízení a další.

Andragogika v souvislosti s lidským kapitálem soustřeďuje svůj pohled na problematiku dalšího vzdělávání dospělých zejména na jeho profesně orientovanou část. Měla by dát určité relevantní poznatky vzhledem k této složce rozvoje lidského kapitálu. Jedná se o projektování, realizaci a vyhodnocování kurzů, jejich kvalitu a vliv na pracovní výkonnost. Nejde však jen o procesy profesního rozvoje. Pozornost by měla být věnována i zájmovému vzdělávání, neboť i tato oblast souvisí s adaptací člověka na život ve společnosti a na jeho životní styl.

3.4 Investice do zdraví v kontextu s ekonomickým růstem

G. Becker naznačil, že složkou lidského kapitálu je také zdraví, ale nezformuloval teoretický model investic do zdraví. To učinil až M. Grossman, jehož model analyzuje spotřebitelův výběr spotřeby a investic do zásoby zdraví, a tím i jeho výběr délky života společně s faktory, které mají vliv na takový výběr. Grossman vycházel z Beckerova obecného modelu investic do vzdělání a školení při zaměstnání, ovšem tvrdil, že vliv zdraví a vzdělání na aktivitu jedince se liší. Podle jeho tvrzení nelze jednoduše předpokládat, že vyšší zdraví automaticky povede k vyšší mzdě jako je tomu u vzdělání. Zatímco vzdělání

podle Grossmana ovlivňuje produktivitu, zdraví ovlivňuje množství času, které jedinec může věnovat pracovní činnosti (potažmo spotřebě).

Pokud jde o zdraví populace ve výše uvedeném smyslu, lze konstatovat, že ekonomický rozvoj (s vysokou specializací pracovní síly) potřebuje redukovat nemocnost v masovém měřítku, vyhnout se epidemiím účinnou léčbou či prevencí a pracovní sílu co nejrychleji vrátit do pracovního procesu. Výchozím teoretickým konceptem je endogenní růst (Romer, 1986, Lucas, 1988), který je generován silami uvnitř ekonomiky. Počátky teoretického konceptu se datují v 80. letech 20. století jako reakce na sporné výpovědi tradičního Solowova neoklasického modelu růstu. Podstata spočívá v technologickém pokroku v podobě zkvalitňování jeho determinantů, kterými jsou fyzický a lidský kapitál.

Aplikací metody syntézy teoretického konceptu endogenního růstu s Grossmanovým modelem investic do zdraví (Grossman, 1972) a Beckerovým konceptem lidského kapitálu (Becker, 1975) lze získat významné argumenty podporující princip investic do zdraví jako faktoru ekonomického růstu i prosperity jednotlivce na straně jedné a pojetí zdravotnictví a vzdělávacích soustav jako neproduktivního odvětví terciárního sektoru spotřebovávající zdroje primárního a sekundárního na straně druhé.

3.5 Zdravotní gramotnost jako kombinace zdravotní a vzdělávací politiky a mix investic do lidského kapitálu

V rámci sledování ekonomických aspektů zdravotní gramotnosti při tvorbě lidského kapitálu lze aplikovat dva přístupy lidského kapitálu, a to mikroekonomický a makroekonomický. U mikroekonomického přístupu lze rozlišovat tři typy lidského kapitálu, které lze dosáhnout v průběhu života. Jedná se o počáteční získaný v rodině, studiem a během pracovního života. Od 60. let 20. století se začal studovat lidský kapitál i z makroekonomického hlediska., a to v souvislosti s aplikací technik růstového účetnictví k analýze vlivu vzdělání a lidského kapitálu na ekonomický růst. Veškeré teoretické koncepty lidského kapitálu považují vzdělání za jeho základnu. Jaká tato základna je, to ovlivňuje zejména vzdělávací systém, jehož integrální součástí je zdravotní gramotnost obyvatelstva. Jejimi determinanty je mix veřejných politik s celostátní a regionální působností, patřičnou angažovaností občanské společnosti, ale i firemních kultur za patřičné podpory od státu zejména formou aplikované fiskální politiky.

Ekonomika zdraví je relativně mladou disciplínou. Přestože otázky, kterými se zabývá, existovaly samozřejmě před jejím zformováním, za základní a konstituující dílo je považován článek v *American Economics review* z roku 1963 s názvem *Uncertainty and the welfare economics of medical care*, jehož autorem je americký ekonom a nositel Nobelovy ceny za ekonomii Kenneth Joseph Arrow. (Arrow, 1963). Zhruba o 11 let později, v roce 1974, byl poprvé použit termín zdravotní gramotnost Scottem Simondem v dokumentu *Výchova ke zdraví jako sociální politika*. (Ratzan, 2001) Ta je zde popisována jako zdravotní výchova, která splňuje minimální standardy pro všechny úrovně vzdělání. Význam zdravotní gramotnosti spočívá v pomoci lidem zlepšovat své zdraví (seznámením s principy zdravého životního stylu a posílením osobní odpovědnosti) a ve zvyšování celkové úrovně zdravotního stavu populace, kdy nízká zdravotní gramotnost může vést ke zvýšenému zdravotním rizikům, ekonomických ztrátám či způsobovat rozdíly v úrovni zdravotního stavu mezi sociálními skupinami obyvatelstva.

Podle modelu Dona Nutbeama existují tři úrovně zdravotní gramotnosti, a to funkční, interaktivní a kritická. (Nutbeam, 2000). Funkční zdravotní gramotnost se týká výsledku tradiční zdravotní výchovy, poskytuje informace o zdravotních rizicích a o tom, jak se chovat ve zdravotnickém systému. Cílem je rozšířit a prohloubit znalosti lidí o zdravotních rizikových faktorech a vést je k ochotě přijímat předepsaná opatření. Patří sem například účast na očkování, dodržování harmonogramu preventivních prohlídek. Cílem interaktivní zdravotní gramotnosti je rozvíjet schopnosti občanů jednat samostatně, zejména posílit jejich motivaci a odpovědnost při respektování pokynů o zdraví. Nejde tedy jen o poslušnost a snahu vyhovět všem dobře míněným radám zdravotníků, ale o rozvoj svébytnosti a samostatnosti při rozhodování, o upevňování vnitřní motivace ve snaze přispět ke zlepšení zdraví (Holčík, 2010). Současně se předpokládá činnorodý přístup občanů, kteří se stávají rovnocennými partnery zdravotníků a jsou motivováni své zdraví posilovat a chránit. (Zvířotský, 2007) Patří sem například činnost svépomocných skupin pacientů. Kritická zdravotní gramotnost představuje nejvyšší úroveň zdravotní gramotnosti, rozvíjí u jedinců takové schopnosti, které se týkají jak jejich individuálního chování, tak sociálně a politicky orientovaných činností, jejichž smyslem je podílet se na vytváření příznivého zdravotně sociálního prostředí (Holčík, 2010).

Interdisciplinárním přístupem společenských, humanitních a medicínských věd tak zdravotní gramotnost představuje nástroj na podporu všech forem prevence (primordiální, primární, sekundární a terciální), která přispívá k trvale udržitelnému rozvoji lidstva a kvalitě života. Podstatou prevence je představa, že aktivním ovlivňováním rizikových faktorů bude možné snížit výskyt nemocí a úrazů. Ekonomická analýza nákladů na léčbu již vzniklých onemocnění na straně jedné a náklady na prevenci zejména prostřednictvím realizace programu zdravotní gramotnosti jasně potvrzují úspěšnost prevence.

Z výše uvedených důvodů lze zdravotní gramotnost, jako součást preventivních aktivit označit za jednu ze základních vstupních investic do zdraví. Tu nelze chápat pouze jako výraz realizace humanistických ideálů a sociálních aspektů souvisejících se zdravotnictvím, ale i zájmu zvyšování zásoby dostupného lidského kapitálu co nejefektivnějším způsobem, a to jak z pohledu makroekonomického růstu, tak i z mikroekonomického pohledu konkrétního člověka usilujícího o maximalizaci užítu na své životní dráze (Rivera, Currais; 1999).

Výsledky aktuálních empirických studií zpracované aplikací kvantitativních metod v oblasti zdravotní péče definují závislost tempa růstu a střední délky života: výhoda pěti let střední délky života navíc v určité zemi ovlivní roční tempo růstu hrubého domácího produktu o 0,3–0,5 %. (Bloom, Canning, & Sevilla; 2001). Podle Blooma zvýšení střední délky života populace o jeden rok vede v dlouhém období ke kumulativnímu zvýšení HDP až o 4 % (Bloom & Rosenberg; 2007). K obdobným výsledkům dochází další studie (Bloom & Rosenberg; 2007), která potvrzuje pozitivní korelace investic do zdraví s ekonomickým růstem, přičemž identifikace příčinných souvislostí vede ke směru od vzdělání a zdraví k ekonomickému růstu, což vede k doporučením investovat do těchto sektorů s cílem podpořit „skrze ně“ ekonomický růst, což je podpořeno empirickými studiemi, které prokazují pozitivní korelaci úrovně zdravotního stavu populace a ekonomického růstu ve vyspělých ekonomikách. (Suhrrcke, McKee, Arce, Tsoleva, & Mortensen, 2005).

4. Závěr

V současnosti se do popředí sociálně ekonomických analýz dostávají pojmy jako udržitelný rozvoj, blahobyt společnosti, životní úroveň, kvalita života či vzdělanost společnosti na straně jedné, ale i nutnost změn ve vzdělávacím systému či řešení postupného stárnutí populace a jeho dopadů na zdravotní, sociální a ekonomický systém na straně druhé. Ve většině těchto analýz je přitom potřeba přihlídnout ke změnám v oblasti lidského kapitálu. To potvrzuje i postoj veřejných politik (zejména, sociální a regionální), které na základě teoretických konceptů zainteresovaných vědních oborů se orientují na lidskou dimenzi. Tento trend za poslední roky akceleruje. Značný svůj významný podíl na tom má i oblast zdravotní gramotnosti, která jako jeden z činitelů kvantitativní a kvalitativní stránky lidského kapitálu přispívá k tvorbě ekonomického růstu.

Z výše uvedených důvodů je předmětem veřejného zájmu rozvoj zdravotní gramotnosti s prioritou na prevenci vzniku onemocnění a úrazů moderní doby. Proto lze uvedenou formu gramotnosti charakterizovat jako integrální součást zdravotní kultury a sociálních dovedností obyvatelstva. Rovněž je nezbytné respektovat nástup éry Průmyslu 4.0 a to minimálně ve dvou hlediscích. Prvním hlediskem je prevence potenciálních rizik nemocí z povolání a syndromu vyhoření (v českých podmínkách nemá klasifikaci nemocí z povolání). V této souvislosti se se jedná zejména zamezit nadměrné amortizaci lidského kapitálu důsledkem technologických změn. Do role vstupuje sociální zodpovědnost zaměstnavatele, vycházející zejména z jeho interní sociální politiky a firemní kultury. Druhé hledisko spočívá v určení priority zdravotní gramotnosti v rámci sociálních, technických a technologických dovedností. Jedná se o určení priority zdravotní gramotnosti v rámci vzdělávacích programů již od základního školství. Vyplývá to z reality požadavku na různé formy sociální gramotnosti (finanční, počítačová, informační, mediální apod.), jejichž význam neustále vzrůstá. V této souvislosti je nutné plánování vzdělávacích programů na tvorbu gramotností aplikovat na základě principu „klouzavosti“, tj. podle časových intervalů přizpůsobovat trendům vývoje postmoderní společnosti.

Seznam použitých zdrojů

- Arrow, K. J. (1963). . American Economic Association. **53** (5): 941–73.
- Becker, G. S. (1997). *Teorie preferencí*. Praha. Liberální institut, Grada Publishing
- Becker, G. S. (1975). *Human capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education*. Second edition. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Bloom, D., Canning, D. & Sevilla, J. (2001). *The effect of health on economic growth: theory and evidence*. NBER Working paper 8587, Cambridge.
- Bloom, D. & Rosenberg, L. (2007). *Jak zaplatit zdraví*. Zdravotnické noviny. at .
- Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. New York: Greenwood.
- Giddens, A. (1998). *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Grossman, M. (1972). *On the concept of health capital and the demand for health*. Journal of Political Economy, 80.
- Holčík, J. (2010). *Systém péče o zdraví a zdravotní gramotnost*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita.
- Horne, T. A. (1978), *The Social Thought of Bernard Mandeville: Virtue and Commerce in Early Eighteenth Century England*, New York: Columbia University Press.
- Nutbeam, D. (2000). *Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century*. Health Promotion International at +.
- Ratzan, S. C. (2001). *Health literacy: communication for the public good*. Health Promotion International. at <http://heapro.oxfordjournals.org/content/16/2/207.full>.
- Rivera, B., & Currais, L. (1999). *Economic Growth and Health*. Applied Economic Letters, pp. 761–764. No 6/1999.
- Suhrcke, M., McKee, M., Arce, R., Tsołova, S., & Mortensen, J. (2005). *The contribution of health to the economy in the european union*. Health and consumer protection directorate-general. Brusel: European communities.
- Zvírotsky, M. (2007). *Negramotní ve věci vlastního zdraví*. Psychologie dnes. (pp. 32 – 38) Praha: Portál, s.r.o.

Kontaktní adresa:

Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.
Faculty of Economics, University of South Bohemia,
Studentská 13, 370 05 České Budějovice,
Czech Republic
e-mail: jsetek@ef.jcu.cz

O interdisciplinárním přístupu ve vědě a ve vysokoškolské výuce

Vladislav Pavlát

Anotace

Pojem „interdisciplinarita“ v řadě jazyků je v humanitních vědách užíván ve smyslu „interdisciplinární výzkum“. Naproti tomu v oblasti universitního vzdělávání je většinou používáno pojmu „interdisciplinární vzdělávání.“ Mezi „bariéry“ (překážky) omezující možnosti aplikace interdisciplinárního přístupu v oblasti vědy a výzkumu (a v dalších oblastech) mj. patří: (a) úskalí volby orientace vědeckého výzkumu; (b) odlišná míra interdisciplinarity v různých oborech; (c) obtížnost kvantitativního měření stupně interdisciplinarity včetně pochybnosti o vypovídací schopnosti existujících indexů interdisciplinarity. V druhé části stati jsou obsaženy návrhy na modernizaci vysokoškolské výuky zavedením výuky podložené aplikací interdisciplinárního přístupu a zaváděním moderní informační techniky a technologie.

Abstract

The purpose of the article is to analyze the current understanding of the interdisciplinary approach and the possibilities of its application in the humanities, and to assess the obstacles that stand in the way of its application. The term "interdisciplinarity" in a number of languages is used in the humanities as "interdisciplinary research". The term "interdisciplinary education" is used mostly in the field of university education. Among the "barriers" limiting the possibilities of applying the interdisciplinary approach in the field of science and research (and in other areas), among others, are: (a) the pitfalls of choosing the orientation of scientific research; (b) different degrees of interdisciplinarity in different fields; (c) the difficulty of quantifying the level of interdisciplinarity, including doubts about the ability to interpret existing interdisciplinarity indices. The second part of the paper contains suggestions for the modernization of university education by introducing teaching based on application of interdisciplinary approach and introduction of modern information technology and technology.

Klíčová slova

Interdisciplinární přístup, interdisciplinarita, interdisciplinární výuka, terminologie vědních oborů, překážky aplikace interdisciplinárního přístupu

Key words

Interdisciplinary approach, interdisciplinarity, interdisciplinary education, question of terminology, barriers to disciplinarity

JEL

A23, B40, B41

Úvod

Odvolávat se na nezbytnost interdisciplinárního přístupu – ať již ve vědeckém výzkumu nebo ve vzdělávacím procesu – se v posledních letech stává jakousi floskulí, kterou mnozí autoři pokládají za nutné zdůrazňovat. V literatuře je pojetí a měření interdisciplinarity stále velmi frekventovaným tématem. Překvapuje, že interdisciplinární metoda dlouho nebyla řazena mezi metody vědecké práce (Pstružina, 1999).

Vzdávat hold interdisciplinárnímu přístupu a skutečně tento poměrně složitý přístup při vědeckém bádání prakticky uplatňovat rozhodně není jedno a totéž.

V tomto článku autor omezuje své úvahy na oblast humanitních věd, zejména oblasti ekonomických věd a dalších oborů s nimi spjatých. Přímou nezabývá se interpretací vztahů mezi řadou dalších pojmů, které souvisí s pojmem interdisciplinarity (tzv. transdisciplinarita, multidisciplinarita, aj.).

Vzhledem k tomu, že se různé vědní obory navzájem ovlivňují – některé více (např. vliv fyziky na některé humanitní vědy) a jiné méně, není na škodu ve vhodných případech hledat případy vzájemného ovlivňování tam, kde to může přispět k hlubšímu chápání interdisciplinárního přístupu a možností jeho aplikace jak ve vědeckém bádání, tak ve vzdělávacím procesu.

Z praktických důvodů je tento článek rozdělen na dvě části: v první části výkladu je pojednáno o interdisciplinárním přístupu ve vědecké práci (s odkazy na použitou vybranou literaturu); v druhé části výkladu je pojednáno o možnostech využití této metody v oblasti vysokoškolského vzdělávání.

1. K dnešnímu pojetí interdisciplinárního přístupu ve vědě

V současné době je interdisciplinární přístup pokládán za jednu z velmi užitečných metod vědecké práce. V následujícím textu je pojednáno o tom, jak je tato metoda definována, v čem spočívá její užitečnost a na jaké překážky naráží její aplikace v humanitních vědách.

1.1 Výchozí poznámky

Princip vymezení předmětu zkoumání náleží mezi významné zásady nejen ve vědecké práci, ale i při její popularizaci. Při četbě některých volnějších úvah v popularizačních článcích, týkajících se různých oblastí vědy z pera různých autorů v denním tisku a mnoha odborných časopisech, se někdy zdá, že ten či onen autor vlastně ani dobře neví, o čem píše, nevymezi-li správně předmět svého zkoumání.

Začíná-li vymezení předmětu zkoumání hledáním vhodné definice daného jevu nebo procesu, je to určitě zcela legitimní. Avšak i zde lze snadno narazit na různé překážky, neboť dané skutečnosti, které mají být zkoumány, často mívají velmi složitou povahu, komplikovanou vnitřní strukturu, a je nutné je zkoumat z různých *hledisek*. Kromě toho bývají zkoumány *za různým účelem*, takže každou definici je užitečné prozkoumat také z hlediska jejího účelu a tím se uchránit před přejímáním definic omezeného významu (např. definic, zformulovaných i jen pro určitou stať, aby autor zdůraznil svůj názor, lišící se od názorů jiných autorů).

Situaci komplikuje dále i to, že např. jeden a týž jev nebo proces lze *definovat na různém stupni obecnosti*, k čemuž obvykle směřují tzv. slovníkové definice. Určitým paradoxem se zdá být i to, že čím je určitá definice obecnější, tím méně je vhodná pro pochopení zvláštních případů; obdobně z abstraktní definice někdy bývá obtížné pochopit, na jaké konkrétní jevy a procesy se vztahuje. Výše uvedené skutečnosti se mohou na první pohled zdát i banální, avšak nerespektováním uznávaných zásad vědeckého bádání se daný badatel může zbytečně vystavit kritice (zejména v případech, dotkne-li se vědomě nebo nevědomky nějakého „opevněného zájmu“). Dějiny moderní vědy – od Galilea, Koperníka až po Einsteina a další vědce – jsou toho názorným dokladem.

Příklady soudobých „slovníkových“ (encyklopedických) definic slova „interdisciplinarita“, které jsou v této stati uvedeny zejména z ilustračních důvodů, nasvědčují tomu, že ani vědecky fundované moderní slovníky encyklopedického charakteru (zejména tehdy, nejsou-li periodicky aktualizovány a revidovány), mohou nechtěně přispět k dnes tak častému (ale bohužel mnohdy i záměrnému) matení pojmů.

Etymologicky pojem „interdisciplinarita“ nepatří mezi nesrozumitelné pojmy, avšak dále uvedené příklady svědčí o tom, že jeho obsah může být vymezován různým způsobem. Od toho pak se odvíjí jeho dnešní odlišná pojetí i jeho výklad (nezřídka i nad běžný rámec). Pokud nesledujeme historický vývoj pojetí interdisciplinárního přístupu jako nástroje bádání, je ošidné porovnávat definice pojmu interdisciplinarity pocházející z různých dob. Zde je na místě připomenout, že se jednotlivé obory humanitních věd obvykle nerozvíjejí toutéž rychlostí. Tato skutečnost se může promítat do oblasti vědecké terminologie různých oborů. Existují případy, kdy se některé obory zmocňují terminologie jiných, příbuzných oborů, a vykládají si běžné termíny „po svém“. Takto může vznikat neuvěřitelné matení pojmů.

Definice a vztah mezi pojmy „interdisciplinární přístup“ a „interdisciplinarita“

Z téměř nekonečného dnešního portfolia slovníkových definic ocitujme nejprve definici pojmu „interdisciplinární přístup“ v podání Atlasu filosofie vědy:

„Interdisciplinární přístup je v metodologické literatuře tradován jako něco, co je mezi **dvěma** disciplínami a co nepokrývá žádná z nich. Ono nepokrytí je pocíťováno jako potřeba, neboť v tomto prostoru se vyskytují anomálie, nebo problémy, které je nutné objasnit má-li být dosaženo postupu v

poznání. Na této ploše vzniká nová disciplína, nebo věda. Klasickým příkladem může být biofyzika, biochemie, ale také např. ekonomická statistika, nebo ekonometrie.“ (nb.vse.cz/kfil/win/atlas1/interdis.htm) Podobné definice lze nalézt i v mnoha zahraničních encyklopediích.

Samotné slovo „interdisciplinarita“ (jako substantivum) v některých jazycích bývá ztotožňováno s interdisciplinárním výzkumem. (Wikidata, 2018).

V mnoha jazycích slovo „interdisciplinarita“ neexistuje nebo běžně se tohoto výrazu nepoužívá. V citované příručce Wikidata např. ani není uveden jeho český nebo slovenský ekvivalent.

Mnohem běžněji je zmiňováno adjektivum „interdisciplinární“ v mnoha slovnících a příručkách v různých významových spojeních (např. ve známém americkém slovníku Merriam Webster, 2018).

V angličtině je pojem „interdisciplinarita“ chápán jako „kombinace dvou nebo více akademických disciplin v jedné činnosti“ („combination of two or more academic disciplines into one activity“, tj. do jedné činnosti, např. do jednoho výzkumného projektu), tedy tento výraz znamená mezioborový (interdisciplinární) výzkum (interdisciplinary research). V oblasti univerzitního vzdělávání jsou v Anglii (i mnoha jiných zemích včetně ČR) pro řešení výzkumných projektů běžně sestavovány tzv. mezioborové týmy.

V německém jazyce se pojmu „interdisciplinarita“ (jako substantiva) běžně používá („Kompositivwissenschaft aus zwei oder mehreren wissenschaftlichen Teilgebieten“, resp. jako „interdisziplinäre Forschung“, Wikidata, 2018)

Ve většině evropských jazyků je výraz „interdisciplinarita“ (podstatné jméno) i výraz „interdisciplinární“ (přídavné jméno) znám a je používán. Platí to pro románské jazyky (francouzština, italština, španělština, portugalská, rumunština), pro germánské jazyky (němčina, vlámská, dánština, švédština, norština) i pro řadu slovanských jazyků (čeština, ruština, polština, bulharština).

Tabulka 1.

Jazyk	Přídavné jméno interdisciplinární	Podstatné jméno interdisciplinarita
Francouzsky	interdisciplinaire	interdisciplinarité
Španělsky	interdisciplinario	Interdisciplinarietà
Italsky	interdisciplinare	interdisciplinarieta
Anglicky	interdisciplinary	interdisciplinarity
Německy	interdisziplinär	Interdisziplinarität
Holandsky	interdiscipline	interdisciplinariteit
Česky	interdisciplinární	interdisciplinarita
Polsky	interdyscyplinary	interdyscyplinarność
Rusky	междисциплинарный	междисциплинарность

Pramen: jazykové příručky

V některých jazycích (avšak nikoliv ve všech výše uvedených) je podstatné jméno „interdisciplinarita“ chápáno jako ekvivalent výrazu „interdisciplinární výzkum“ (tj. jako vlastnost badatelské činnosti). Naproti tomu „interdisciplinárním,“ nemusí být jen výzkum, ale i jiné činnosti, např. vzdělávání, diskuse apod. Toto rozlišení je důležité při volbě předmětu zkoumání.

Závěrem lze konstatovat, že pojem „interdisciplinarita“ v řadě jazyků je v humanitních vědách obvykle používán ve smyslu „interdisciplinární výzkum“. Naproti tomu v oblasti univerzitního vzdělávání je většinou používáno pojmu „interdisciplinární vzdělávání.“

O vymezení obsahu pojmu „interdisciplinarita“ jsou v literatuře vedeny dlouholeté diskuse (viz dále).

1. 3. V čem může být interdisciplinární přístup užitečný

Užitečnost a účelnost interdisciplinárního přístupu ve vědě i školství dnes obvykle není zpochybnována. Interdisciplinární přístup se v některých oborech stal uznávaným paradigmatem.

Domnívám se však, že interdisciplinární přístup může být nejužitečnejším a nejužitečnejším hlavně při výzkumu v příbuzných oborech dané oblasti vědy. Nemusí však být příliš užitečný ani účelný v heterogenních oborech.

Uznání významnosti holistické teorie, vzniklé v 30tých letech minulého století, trvalo po několik desetiletí, přestože problém „celku a části“ byl ve filosofii znám již po mnoho staletí, dříve než se k němu

moderní věda v jiném kontextu vrátila. V diskusích o této otázce s několika badateli různých oborů se autor tohoto článku přesvědčil, že i dnes může být otázka vztahu celku a jeho částí chápána a interpretována různě, podle toho, jak je zformulována. Spor o to, zda „celek“ je více než každá z jeho částí, promítnutý např. do oblasti sociologie, politologie apod., v určitých kontextech může nabýt i nebezpečné podoby (což je ostatně známé již z historie, která popisuje neplodné středověké scholastické disputace).

K hlubšímu pochopení významu a užitečnosti interdisciplinárního výzkumu v humanitních vědách nesporně přispěla dynamika celkového rozvoje společnosti, podložená zejména významnými objevy v oblasti přírodních věd, techniky a technologie. Praktická aplikace těchto vědeckých objevů se v ekonomicky vyspělých zemích promítla počínaje v posledních 25-30 letech v urychlení ekonomického rozvoje a růstu, což však záhy vyvolalo nové problémy, tentokrát již v globální, celosvětové dimenzi.

Význam šíření informací pomocí internetu lze přirovnat např. k významu vynálezu knihtisku ve středověku a s jeho praktickými dopady na společnost. Avšak dimenze globálních problémů je nesrovnatelně vyšší a obtížněji řešitelná v 21. století než kdykoliv předtím. Moderní teorie systémů, teorie informačních sítí a další vědecké objevy jsou již založeny na hlubším pochopení vzájemné spjatosti veškerého pozemského dění, což poměrně dlouho (zřejmě vlivem náboženských představ) nebylo obecně přijímáno. Pro zkoumání historie, teorie i praxe interdisciplinárního přístupu jsou dodnes relevantní poznatky z počátku 90. let (Klein, J. T., 1990) i o deset let pozdější výsledky výzkumů J. Morana (Moran, J., 2002). Úplnější představu o interdisciplinárním a transdisciplinárním přístupu si lze vytvořit ze studií zařazených do příručky interdisciplinarity vydané univerzitou v britském Oxfordu, která obsahuje řadu zasvěcených statí o složitě podobě obou výše zmíněných přístupů (Handbook of Interdisciplinarity, 2017.). Přesně a správně vymezit pojmy jako interdisciplinarity, multimultidisciplinarity, transdisciplinarity a jejich vzájemné vztahy je pro výzkum velmi důležité. (Dlouhá, J., Moldán, B., 2007). Někteří autoři – zastánci monodisciplinarity - vyslovují pochybnosti o tom, zda je interdisciplinární výzkum ve společenských vědách vůbec možný (Loužek, 2004, 2005)

V české literatuře o interdisciplinarity je v oboru ekonomie a mezinárodních vztahů známa polemika mezi autorem publikace o teorii veřejné volby v kontextu s rozšiřováním EU (s širším přesahem do obecnějších úvah o vztahu pozitivismu a realismu) a řadou dalších autorů v časopise Mezinárodní vztahy. (Loužek, 2004; Loužek 2005; Zimmerman, 2006; Schneider, 2005; aj.)

Nerespektování uznávaných metodologických principů může vést k různým prohřeškům (např. metafory vynalezené v jednom vědním oboru jsou použity na popis skutečností v oboru jiném; při použití metafor jsou zaměňovány jejich kontexty – metafory z fyziky jsou použity, jako by měly pouze význam, který jim přisuzuje běžný jazyk; vědecké teorie z jednoho vědeckého oboru jsou neoprávněně aplikovány na jiný obor; výsledky výzkumů speciálních věd jsou nezdůvodněně zevšeobecňovány na obecnou gnozeologii; autority jsou citovány a tyto citáty jsou uváděny do zcela odlišných kontextů, než ve kterých byly vyřčeny.

V současné době se nedaří dospět k vyváženému řešení globálních problémů ohrožujících další vývoj lidstva: navrhovaná řešení dílčích akutních problémů (klimatické změny, volný obchod, migrace atd.) jsou vesměs navzájem natolik konfliktní a důvěra mezi hlavními aktéry je natolik narušena, že realizace společně dohodnutých řešení se v podstatě jen posunuje v čase, tj. Je odkládán se na pozdější dobu. Odklad do nekonečna (*Ad infinitum*) však by jistě nebyl únosný.

V současné době univerzální, obecné přijímání a chápání interdisciplinarity, resp. interdisciplinárního přístupu, sice neexistuje; existují však rozmanité schůdné dílčí, individuální přístupy, které mohou umožnit překonávat různé překážky (bariéry), které podlamují řešení globálních problémů.

Mezi tyto „bariéry“ omezující možnosti aplikace interdisciplinárního přístupu v oblasti vědy a výzkumu (a v dalších oblastech) mj. patří: (a) úskalí volby orientace vědeckého výzkumu; (b) odlišná míra interdisciplinarity v různých oborech; (c) obtížnost kvantitativního měření stupně interdisciplinarity včetně pochybnosti o vypovídací schopnosti existujících indexů interdisciplinarity.

V tomto výčtu nejsou zahrnuty jiné obecné překážky, ohrožující vědecký výzkum, jako např. notorické nedostatečné investování do vědy a výzkumu, ideologické/náboženské překážky omezující výměnu informací, narušování možností vědeckého výzkumu pomocí ekonomických sankcí (zákazy dovozu/vývozu, zavádění cel) nebo pomocí personálních sankcí (např. odmítání vstupu nebo znesnadňování zaměstnávání vědců ze zahraničí, omezování diplomatických styků, vypovídání tzv. nežádoucích osob apod.), všeobecná nejistota ve vývoji mezinárodních vztahů spolu s omezením

vzájemné důvěry v dodržování již přijatých závazků atd. Tyto problémy přesahují rámec tohoto článku a vyžadují hlubší rozbor. Všimněme si nyní podrobněji překážek výzkumu, výše uvedených sub a), b) a c).

Ad (a) úskali volby orientace vědeckého výzkumu

V oborech humanitních věd je každý problem, zvolený jako předmět výzkumu, zkoumán v určitém období; výsledky zkoumání se stávají součástí historie daného oboru.

V každém vědním oboru je orientace výzkumu v různých etapách jeho vývoje spoluurčována mnoha faktory, mj. společenskou potřebou, politickou a ekonomickou situací dané země, institucionální strukturou výzkumu (existencí nebo neexistencí výzkumných organizací v daném oboru), personální strukturou vědecké základny, objemem disponibilních finančních prostředků, materiálně technickým vybavením vědecké základny aj. Tyto faktory mají rozhodující vliv i na výsledky výzkumu.

Existence soukromých badatelů známá z historie, která dříve často mohla mít i značný význam pro rozvoj různých oborů, dnes již je věcí minulosti. Výsledky nezávislého, neinstitucionalizovaného, „svobodného bádání“ tehdejších nadšenců, dnes obvykle mívají marginální význam. Významné vědecké práce v různých humanitních oborech prakticky až do konce 19. století obvykle vznikaly na universitách, v úzkém propojení s výukou studentů. V nedávné minulosti (ve srovnání s dnešními poměry) byl počet státních výzkumných institucí, financovaných ze státního rozpočtu, nízký. Ve srovnání s dnešními poměry se značně lišila i povaha výzkumu: dříve na bedrech badatelů, většinou universitních profesorů daného oboru, spočívala hlavní tíha zodpovědnosti za rozvoj daného oboru na dané universitě a na kvalitě individuálních výsledků vědeckých autorit. Týmová práce v dnešním slova smyslu vlastně neexistovala. I když vysokoškolský profesor kolem sebe často shromáždil řadu žáků, jejich podíl na výsledcích obvykle ani nebýval formálně evidován. Profesorovi žáci považovali za svou čest, že se na výzkumu směli podílet. Tyto idylické poměry však již jsou dávnou minulostí.

V dnešním světě panují odlišné přístupy k výzkumu i odlišné etické zásady. University si sice zachovávají svou důležitou úlohu při vzdělávání a výchově mladých adeptů vědy formou doktorského studia, v dnešním světě však významnější úloha připadá státním a soukromým výzkumným institucím. Existence Akademií věd, sdružujících obvykle značný počet různých vědních oborů, se stala prestižní otázkou většiny vyspělých zemí. Významné postavení si vybudovaly i mnohé soukromé instituce, většinou založené významnými podnikateli a z velké části financované jejich nadacemi. Na rozdíl od minulosti byla týmová práce postupně zakotvena v těchto institucích; tím byl zčásti omezen podíl individuálního bádání a jeho přínos, ač nebývá vyloučen.

Jedním ze základních dnešních problémů vědeckého bádání je dostupnost spolehlivých informací/dat a technické možnosti jejich získávání (data mining – doslova „dobývání dat“). Postupné nahrazování analogové soustavy informací soustavou digitální (tzv. digitizace informací), která dnes kráčí kupředu mílovými kroky, nakonec vyvolává takový přebytek údajů, že není v silách jednotlivého badatele – a často ani v silách jednotlivých institucí – tyto informace dostatečně rychle zpracovávat, což - mimochodem - je jedním z motivů pro posílení významu týmové práce). Akumulace obrovského kvanta různých údajů má značný dopad i na organizaci vědecké práce, odlišný ve vědecko-výzkumných ústavech a na vysokých školách. Tato otázka je značně komplikovaná a není dořešena ani v našich poměrech; je však nutno na problém alespoň poukázat, neboť s ním úzce souvisí o rozhodování o orientaci výzkumu každé jednotlivé výzkumné organizace.

Chybné rozhodnutí kterékoliv vysoké školy o volbě určité specializace ve výzkumu nebo o zachování obvyklé dosavadní roztržitosti bádání lze přirovnat k volbě mezi bájnou Scyllou a Charybdou. Nesnadné bývá také rozhodnout o zahájení interdisciplinárního výzkumu, není-li předem známo, zda daná instituce disponuje potřebným počtem odborníků zastupujících obory potřebné k řešení interdisciplinárně pojatého výzkumného problému.

Vědecký výzkum ve světě dnes - vzhledem ke svému značnému významu - musí být regulován. Jako příklad vymezení, co je v USA považováno za interdisciplinární výzkum, lze uvést tuto jeho definici: „Interdisciplinární výzkum je způsob výzkumu uskutečňovaného týmy nebo jednotlivci, který integruje informace, data, techniky, nástroje, perspektivy, koncepce, a/nebo teorie dvou nebo více oborů nebo specializovaných institucí za účelem rozvoje základních poznatků nebo za účelem řešení problémů přesahujících rozsah jednoho oboru nebo oblasti výzkumné praxe.“ (Committee on Facilitating Interdisciplinary Research, 2004).

Ad (b) odlišná míra interdisciplinarity v různých oborech

Křivka vývoje moderní vědy (*science*), technologie a techniky v uplynulých dvou-třech desetiletích připomíná exponenciálu. Diskuse o tom, zda, kdy, a proč se tento neuvěřitelný rozmach zastaví nebo zda bude i nadále pokračovat, zatím nepřináší žádné jednoznačné závěry. Humanitní vědy jsou na tom pravděpodobně lépe, neboť jejich výsledky prozatím nezavádějí důvod k podobným obavám – ale kdož ví?

Míra interdisciplinarity v různých oborech humanitních věd, jak známo, není stejná, neboť jednotlivé vědní obor nebo disciplíny vykazují odlišná tempa růstu: tradiční obory (např. historie, snad jen s výjimkou hodnocení posledního půlstoletí) nemají důvod k totálnímu „převratu“ ani k urychlení výzkumu, neboť tím by pravděpodobně mohlo dojít k ještě většímu zmatku než v případě „přehodnocování“ některých dějinných období. Naše historiografie ostatně podobné případy dobře zná; v hodnocení doby husitské, doby pobělohorského temna nebo útlaku českého národa v posledních 50 letech rakousko-uherské monarchie se dodnes mnozí historikové – více či méně - liší. Obrovský, skokový vývoj naopak prožívá psychologie (opírající se o nové objevy v neurologii), což má velký vliv na vývoj ekonomie (růst významu tzv. behaviorální ekonomie). Podobně by bylo možno podrobněji analyzovat i vývoj jiných vědních oborů v rodině humanitních věd.

Ad (c) obtížnost kvantitativního měření stupně interdisciplinarity

Měření stupně interdisciplinarity vychází z potřeby vytvořit nástroj (např. v podobě statistického indexu, případně soustavy indexů), výsledkem jehož aplikace bude informace o tom, do jaké míry si jednotlivé země zachovávají kontakt se světem v oblasti interdisciplinárního bádání. O tomto problému existuje rozsáhlá literatura přesahující možnosti rozboru v této stati. Nicméně pro účely této stati nutno konstatovat, že práce zkoumající míru interdisciplinarity výzkumu v různých zemích jsou založeny na různých přístupech, neboť tuto míru lze zkoumat na různých úrovních (levels). Nejběžnějším přístupem je měření interdisciplinarity např. na úrovni produkce vědeckých časopisů na základě indexu citací (Science Citation Index);. Přehled literatury o měření interdisciplinarity od r. 1963 do r. 2006) lze nalézt např. ve stati Leydesdorff, L. (Leydesdorff, L. (2008).

Míru interdisciplinarity lze zkoumat také na úrovni institucí – univerzit a výzkumných ústavů pomocí indexu Rao-Stirling. Tento statistický index slouží k porovnávání míry interdisciplinarity výsledků daných institucí a ukazuje odchylky od průměru.(Cassi, 2017) Obdobně lze srovnávat interdisciplinarity na úrovni vědních oborů nebo na úrovni zemí.(Adams et al.,2016) Na složitost a diskutabilnost různých způsobů měření interdisciplinarity poukazovala v různých obdobích řada autorů. V posledních letech lze upozornit na stati uveřejněné např. Ve Velké Británii, které se skepticky vyslovují k dosavadním metodám měření interdisciplinarity. Přinášejí řadu nových pohledů a podnětů a vybízejí k větší obezřetnosti. (Adams,et al.,2016). K příspěvků tohoto druhu patří mj. také dosud nepublikovaný článek o konsistenci měření interdisciplinarity. Autoři odkazují na starší literaturu, která poukazovala na nejasná vymezení interdisciplinarity. Připojují názor, že vymezení tohoto pojmu ve vědecké literatuře je matoucí a nedostatečné (“confusing and unsatisfying”). I oni navrhuje, aby se měření interdisciplinarity při vyhodnocování budoucích výzkumů používalo obezřele (“with causion”). (Wang-Schneider, 2018.)

1. 4. Mylné představy (kritika tzv. „sumačního“ přístupu).

Jednou z dosti rozšířených mylných představ o interdisciplinárním výzkum je přístup, který si zde dovoluji označit za „sumační“: má-li být určitý nastolený problém vyřešen „interdisciplinárně“, stačí svolat několik odborníků zvučných nebo i nezvučných jmen jako zástupce různých vědních oborů na nějakou konferenci, zajistit pro ně dostatečný počet vděčných posluchačů (nejlépe gymnaziálních, kteří slouží jako „*tabula rasa*“) a realizovat úspěšnou, dostatečně bombastickou diskusi, zaznamenanou kamerami.

Odborníci posoudí předem připravené otázky (= předmět výzkumu) s větším či menším úspěchem a výsledek je zveřejněn na webových stránkách jako souhrn názorů účastníků diskuse. Tento postup je sice možný, a snad v některých případech i relativně prospěšný, avšak v podstatě nejde tolik o „výzkum“, nýbrž pouze o diskusní názory pozvaných osob. Nic proti tomu, nejde-li o programové vymývání mozků přítomných mladých posluchačů, kterým se prezentují určité jednostranné a často i pochybné názory.

Bohužel však představy stoupců deklarovaného interdisciplinárního výzkumu nejdou příliš za rámec výše popsané akce. Jedním z podobných případů je praxe některých vydavatelství spočívající v uveřejnění společné publikace o problému X, v níž své názory ventilují zástupci různých vědních oborů z pohledu jednotlivých zúčastněných oborů. Publikace může být zajímavá a možná i přínosná a užitečná

pro čtenáře, avšak rozhodně ji nelze považovat za výsledek interdisciplinárního výzkumu. Jeden z kritiků podobného přístupu píše: „...dnešní výzkum v nano-měřítku nevykazuje žádné znaky a stupně interdisciplinarit a je zjevné, že zdánlivá multidisciplinarita sestává z různých většinou monodisciplinárních oblastí, které spíše navzáem mezi sebou nejsou spojeny a které stěží mají něco společného kromě předpony *nano*.“ (Schummer, 2004.)

Pokud by skutečně šlo o interdisciplinární výzkum, je zřejmé, že by zkoumaný problém nemohli řešit izolovaní odborníci různých oborů (kteří by jen „poskládali“ dohromady své názory); konečný „produkt“ výzkumu by musel uspořádat zkušený odborník zběhlý v problematice daného předmětu výzkumu, který by musel být schopen vyzdvihnout podstatné vztahy vyplývající z řešení daného problému. Z řečeného jednoznačně vyplývá, že poznatky objevené z pozice různých oborů, nelze jen „sčítat“, ale je nutno je vzájemně propojit, což je často velice obtížné.

Do cesty realizace podobného přístupu však se mohou stavět i překážky vyplývající mj. z existujících uzancí o autorství (příp. plagiátorství) a z pojetí etiky interdisciplinárního výzkumu. V zahraničí je autorství společného díla více autorů vyřešeno tak, že spoluautorství členů autorského týmu je plně respektováno. V našich poměrech však – z různých důvodů – tomu tak nebývá.

Kritickou záležitostí při vzniku nových oborů v „hluchých“ prostorech mezi různými vědními obory nebo disciplinami, které se dané dvě nebo více disciplin snaží vyplnit novými poznatky, získanými vzájemnou „spoluprací“ daných oborů/disciplin, bývá vytvoření vlastního jazyka, tj. vlastní terminologie, která nutně bude obsahovat prvky zúčastněných oborů/disciplin, avšak bude je naplňovat novým obsahem závisícím na nových poznatcích. Důsledkem tohoto nevyhnutelného procesu bývá to, že - na první pohled týž jev nebo proces - různé obory popisují a pojmenovávají vlastními termíny. Teprve uskutečněním tohoto procesu získává „nový obor“ – viděno očima reprezentantů zúčastněných „starých“ oborů – postupně plné právo na existenci. Zde je ještě nutné poznamenat, že jednou z otázek, na něž nebývá snadné odpovědět, je stanovisko ke snahám vytvářet trvalejší definice různých pojmů, které lze označit za definice statické povahy. Tam, kde se dochází k novým poznatkům, ovšem nelze striktně trvat na podobných definicích – naopak nutno podporovat modifikaci příslušné terminologie.

Interdisciplinární výzkum vždy nemusí nutně vést ke vzniku „nového“ oboru v důsledku nepokrytí některých „prázdných“ oblastí. V mnoha případech může existovat i dlouhodobé „mírové soužití“ různých oborů, aniž by nutně musel vzniknout úplně nový obor. Tato situace může existovat např. v tom případě, kdy určitý obor využívá poznatků jiného oboru spíše jako instrumentu podporujícího vlastní výzkum; v tomto případě ani nemusí vznikat nová terminologie – prostě je používáno názvosloví „podpůrného“ oboru (úmyslně jej nechci nazývat „pomocným“ oborem, abych jeho úlohu předem nechtěně nedegradoval).

Z dějin vědy jsou známy případy soupeření mezi vědeckými osobnostmi jak v témž oboru, tak mezi styčnými obory, často spojeného s novými poznatky, které ještě obecně nejsou přijaty do mohutné katedrály vědy (a někdy tam ani nemusí nakonec být vpuštěny různými strážci čistoty oboru). Ke vzniku nových oborů nebo disciplin v dějinách vědy často docházelo v důsledku inovací, nebo i objevů, které se jevíly jako převratné.

1.5 Interdisciplinární přístup jako inspirace.

Do jaké míry se určitý obor může „inspirovat“ myšlenkami jiného, příbuzného oboru? Lze toho dosáhnout, aniž by se přeměnil a fakticky se stal tím „jiným oborem“? Podmínkou je, že si daný obor musí zachovat svou vědeckou terminologii. Tedy nesmí převzít „jazyk“ jiného oboru; může si sice „vypůjčovat“, avšak nesmí nahradit svou vlastní terminologii pojmy „vypůjčenými“ z jiných oborů.

Proč se interdisciplinární přístup v daném oboru může stát nástrojem, resp. inspirací pro jeho další rozvoj? Každý samostatný obor (vědní disciplína) potřebuje jako svou „základnu“ i jiné, specifické obory, které mu slouží jako nástroje při vlastním bádání. Současně potřebuje také příbuzné obory, které mu nejsou nadřazeny, ale z jejichž poznatků může některé převzít (absorbovat). Ale některé obory bývají chápány jako „nadřazené“ (např. filosofie, metodologie vědy); nemůže však jít o absolutní nadřazenost, nýbrž o to, že pro určitý obor/vědní disciplínu některý obor představuje zdroj poznatků, na nichž je závislý rozvoj daného oboru (obvykle spíše metodologicky než obsahově).

Vzájemné vztahy mezi různými obory/vědními disciplinami bývají oboustranné (určující směry působení jedněch, avšak nejčastěji také se zpětnými vazbami). V současnosti lze nalézt podobné příklady vzájemného ovlivňování různých oborů (např. v oblasti managementu, marketingu, ekonomických a historických věd apod.)

Jako nadřazenou vědou nad ekonomikou lze považovat filosofii/metodologii vědy; z obecné ekonomie podobně čerpají aplikované ekonomiky, ale i historie, psychologie, sociologie. Za „instrumentální“ obory mnoha humanitních věd lze pokládat matematiku, statistiku, informatiku, příp. mimo rámec humanitních věd také techniku a technologii. Specifickou úlohu mají právní vědy.

Diskuse o tom, zda je výhodnější a účelnější provádět paralelně jednooborový výzkum a interdisciplinární výzkum lze v literatuře nalézt v různých dobách, různých oborech a různých zemích. Univerzální odpověď na tuto otázku v dynamicky se rozvíjející moderní společnosti pochopitelně neexistuje a nebylo moudré se upnout na její hledání. Pozornost českých ekonomů mj. upoutal překlad článku známého maďarského ekonoma J. Kornai, nazvaný „Obory společenských věd: odluha nebo spolupráce?“ Kornai v uvedené stati mj. uvedl, že příležitosti pro interdisciplinární přístup jím zkoumaných oborů existují např. v oblasti teorie racionální volby, teorie her, vícerozměrné analýzy dlouhých časových řad národní statistiky, využití „měkkých dat“ a při zkoumání systémových paradigmat. (Kornai, J., 2008). Tento článek vyvolal i odezvu v české literatuře (Černý, V., 2008). V. Černý tehdy – v souvislosti s interdisciplinarnitou v účetnictví - napsal, že „...úzká návaznost existuje nejen mezi finančním účetnictvím, manažerským (nákladovým) účetnictvím, finančním řízením podniku a veřejnými financemi, nebo bankovníctvím ale přesahuje i do disciplin jako je mikroekonomie, makroekonomie, právo, či politika.“ (Černý, V., 2008, s.110). Myšlenky o užitečnosti propojování výsledků výzkumu z různých oborů a v jejich promítání do vysokoškolské výuky, jsou stále aktuální.

2. Poznámky k možnostem aplikace interdisciplinárního přístupu ve vysokoškolské výuce

Základní představu o šíři a záběru literatury o aplikaci interdisciplinárního přístupu v pedagogice český čtenář může získat z měsíčních přehledů zahraniční i české literatury z posledních let, který vydává knihovna J.A.Komenského. (Národní pedagogická knihovna, 2018.) Užitečné je rovněž seznámit s plánem střednědobé strategie mezinárodní organizace UNESCO o rozvoji vzdělávání (UNESCO MediumTermStrat 2014-2021).

Za předobraz interdisciplinárního přístupu k řešení určitých problémů by bylo možno považovat např. vytvoření moderního univerzitního výukového kurzu (včetně videoprogramu), určeného pro studenty vyššího ročníku určitého studijního oboru (např. bankovníctví), který by mohl jejich znalosti z jednotlivých předmětů umocnit na kvalitativně vyšší úroveň tím, že by *vzájemně propojil podstatné souvislosti* z různých oborů.

Lze si představit např. přednáškový kurs o globalizaci bankovníctví, podložený promyšleným výběrem informací z historického vývoje bankovníctví a jeho regulace, z oblasti managementu, marketingu, apod., kterým by se pokusil veškeré informace z výše uvedených oblastí vzájemně propojit, a to z různých aspektů (např. z pohledu vývoje různých druhů rizik, apod.).

Potenciální přednášející by musel předložit návrh podobného kurzu k diskusi učitelům zvolených předmětů, popřípadě i přizvaných odborníků z praxe. Předpokládalo by to ovšem to, že by přednášející sám dobře znal alespoň jeden ze zmíněných oborů a že by rovněž měl určité vlastní praktické zkušenosti z oblasti mezinárodního bankovníctví. Tento postup již je praktikován v té či oné podobě na některých renomovaných zahraničních univerzitách (hlavně v USA nebo v Anglii).

Po jednotlivých přednáškách daného kurzu by následoval seminář, kde by studenti diskutovali o hlavních tezích přednášky, případně také předkládali vlastní seminární práce, posuzované přednášejícím. Podobný postup ovšem je velmi náročný a v dnešních českých podmínkách téměř neuskutečnitelný z mnoha důvodů, které si vysokoškolští pedagogové dokáží jasně představit i z vlastní zkušenosti.

Speciální výukové kurzy, konstruované výše popsaným způsobem, by mohly napomoci překlenout dosavadní překážky spojené s výší úvazků a odměňováním několikerým způsobem. Za prvé, pokud by šlo o kurzy probíhající na universitním informačním systému jako výběrové nebo doplňkové kurzy, nemuselo by platit omezení, kdy je zavedení tzv. nepovinných přednáškových kurzů (obvykle bez seminářů) podmiňováno určitým minimálním počtem osob. Pedagog, který přednáší určitý základní kurs, který garantuje, by měl za úkol pečovat o chod speciálních „internetových“ kurzů.

Předmětem této stati není konkretizace souboru konkrétních obsahových i organizačních opatření, nutných k přechodu na nový systém. Kontrolu znalostí účastníků podobných kurzů dnes lze zabezpečit lépe než v minulosti (např. při tzv. korespondenčních kurzech, nebo u kurzů tzv. dálkového studia)

sofistikovanějšími metodami s využitím robotů, umělé inteligence apod. V konečném výsledku by mohla podobná investice být levnější než platy učitelů zajišťujících dosavadní tradiční systému přednášek, nehledě k demonstračnímu efektu zavedených inovací. Na tomto místě je nezbytné poznamenat, že zavedení inovačních přednáškových kurzů se bude týkat pouze některých výukových předmětů, počet „nových“ kurzů nebude velký, neboť příprava podobných kurzů je obsahově i velmi náročná. Menší university zde narazí na kapacitní omezení v oblasti vědecké práce svých pedagogů.

V oblasti doktorského studia by jistě bylo možno již při volbě témat disertačních prací témata vyžadující při jejich řešení uplatnění interdisciplinárního přístupu. Na potřebu takových disertačních prací poukázala již v r. 2011 např. Murawska, která zároveň upozornila na to, že dosavadní oborová vázanost disertací je překážkou, která prakticky znemožňuje tento inovační přístup. (Murawska, *Interdisciplinarity*, 2011, p.232).

Zároveň je nutno zdůraznit, že tyto inovace rozhodně nemají vést k „odcizení“ studentů od pedagogů, ale naopak k vyšší efektivnosti výuky. Průběh příštích let velmi pravděpodobně bude probíhat ve znamení experimentů a významných inovací, které obohatí život universit.

Závěry

Interdisciplinární přístup se řadí mezi široce uznávané metody vědecké práce. Patří mezi nadějně inspirativní metody, které podněcují k identifikaci a hlubšímu rozboru vzájemných vztahů mezi zkoumanými jevy a procesy. V oblasti vysokoškolského vzdělávání v České republice dosud není dostatečně docenován význam výukových forem, vycházejících z principů interdisciplinárního přístupu. Bylo by žádoucí ověřit možnosti postupného překonávání dosavadních překážek, které dosud brání zavádění nových přístupů ve výuce a iniciovat i nezbytné změny v příslušných předpisech. University, kterým se podaří zavést nové výukové metody v dostatečném rozsahu, nesporně mohou získat v soutěžení o kvalitu výuky nemalé konkurenční výhody. Investice do moderních metod – jak ukazují zkušenosti z některých zahraničních universit (zejména v USA) – totiž mohou být i vysoce návratné.

Použitá literatura

ADAMS,J., LOACH,T.,SZOMSZOR. Do we know what we are measuring? Digital Research Reports Interdisciplinary research: methodologies for identification and assessment, November 2016. ISBN 978-0-9929477-8-1. Staženo z:

Cassi L,et al. (2017) Analysing Institutions Interdisciplinarity by Extensive Use of Rao-Stirling Diversity Index. PLoS ONE 12(1): e0170296. Staženo z:

Committee on Facilitating Interdisciplinary Research, Committee on Science, Engineering, and Public Policy (2004). *Facilitating interdisciplinary research*. National Academies. Washington: National Academy Press, p. 2. Staženo z:

ČERNÝ, V. Interdisciplinární charakter společenských věd# (Diskuse k článku Kornai, János: Obory společenských věd:odluka nebo spolupráce? Politická ekonomie, 2008, roč. 56, č. 1, s. 5-11.) Staženo z:

DLOUHÁ, J., MOLDAN, B. (2007) Inter-, multi-, trans-disciplinarita – vymezení pojmů. Staženo z: INTERDIS. Interdisciplinarita.(2018) Staženo z: nb.vse.cz/kfil/win/atlas1/interes.htm

KLEIN, Julie Thompson (1990). *Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice*. Detroit: Wayne State University Press (1990). Staženo z:

KORNAI, J. (2008): Obory společenských věd: odluka nebo spolupráce? Politická ekonomie, 2008, roč. 56, č. 1, s. 5-11. Staženo z:

LEYDESDORFF, L. “Betweenness Centrality” as an Indicator of the “Interdisciplinarity” of Scientific Journals. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*. (s.d.) Staženo z:

LEYDESDORFF, L. Caveats for the Use of Citation Indicators in Research and Journal Evaluations. *JOURNAL OF THE AMERICAN SOCIETY FOR INFORMATION SCIENCE AND TECHNOLOGY*, 59(2):278–287, 2008. Staženo z:

LEYDESDORFF,L., WAGNER,C.S. Interdisciplinarity as Diversity in Citation Patterns among Journals: Rao-Stirling Diversity, Relative Variety and the Gini coefficient. *Journal of Infometrics*, forthcoming 2019. Staženo z:

LOUŽEK, M. Rozšiřování EU z pohledu teorie veřejné volby. 1. vydání. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, 105 stran, ISBN 80-86729-12-5

LOUŽEK, M.
Mezinárodní vztahy., roč. 40, č.2 Staženo z:
MERRIAM WEBSTER DICTIONARY (2018). Interdisciplinarity. Staženo z:
MORAN, Joe. Introduction to interdisciplinarity. Routledge N.Y. and London. ISBN 0-203-46053-7.
MURAWSKA, K. Interdisciplinarity: Dilemmas within the Theory, Methodology and Practice. Riga, University of Latvia Press, 2011, p. 232.
Národní pedagogická knihovna J.A. Komenského. Měsíční přehledy literatury. Staženo z:
PSTRUŽINA, K. Atlas filosofie vědy. *E-LOGOS*, 1999. ISSN 1211-0442.
SCHNEIDER, J. Je možná interdisciplinarita v oblasti společenských věd? Mezinárodní vztahy, roč. 2006, č.1. ISSN 2570-9429 (Online). Staženo z:
SCHUMMER, J. Multidisciplinarity, interdisciplinarity, and patterns of research collaboration in nanoscience and nanotechnology (2004). *Scientometrics*, and Kluwer Academic Publishers, Dordrecht Vol. 59, No. 3 (2004) 425465. Staženo z:
THE OXFORD HANDBOOK OF INTERDISCIPLINARITY. 2nd edition. Ed. Frodeman, R., Klein, J., Pacheco, R.C. Oxford, 2017. 656 p. ISBN 9780198733522.
UNESCO MediumTermStrat 2014-2021. Staženo z:
UNIVERSITY COLLEGE LONDON. (2018) More about interdisciplinarity.
Staženo z:
WANG, Q., SCHNEIDER J.W. Consistency of interdisciplinarity measures. Staženo z:
[cs.DL] (or [cs.DL]
WIKIDATA (2018). Staženo z: [wikidata.org/wiki/Wikidata:Introduction](https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Introduction)
WIKIPEDIA.DE.(2018). Interdisziplinaritaet. Staženo z:
<https://de.wikipedia.org/w/index.php?search=Interdisziplinarit%C3%A4t&title=Spezial%3ASuche&profile=advanced&fulltext=1&advancedSearch-current=%7B%22namespaces%22%3A%5B0%5D%7D&ns0=1>
Zimmerman, K. Marek Loužek: Rozšiřování EU z pohledu teorie veřejné volby. Recenze knihy. Mezinárodní vztahy, Ročník 41, č. 1 (2006). Staženo z:

Manažerská politologie – nová vědecká disciplína

Bohumír Štědroň

Úvod

Vědecká disciplína Politologie se pohybuje po trajektorii spřízněných disciplín Logiky a Ekonomie s určitým časovým zpožděním. Rada autorů řadí vznik Logiky i Politologie do aristotelovského období starověku, i když Logika prošla rychlým vývojem, matematizací (G. W. Leibnitz, B. Bolzano, G. Boole, K. Gödel, A. Turing, J. Hájek a mnoho dalších) i komputelizací (programovací jazyky např. Prolog založené na predikátovém počtu, umělá inteligence). Zejména G. W. Leibnitz o tři století předběhl svou dobu, když zamýšlel používat v logice kalkulů jako v matematice; to umožnila až Robinsonova rezoluční metoda v šedesátých letech minulého století a tak se stala základem dílčích aplikací umělé inteligence.

V další politologii spřízněné disciplíně Ekonomii došlo k výrazné diferenciaci; dnes se na vysokých školách přednáší mikroekonomii, makroekonomii, manažerská ekonomika, světová ekonomika a mnoho dalších speciálních disciplín včetně makroekonomických prognóz.

I když v politologii došlo k částečné matematizaci (politická geometrie aj.) a komputelizaci (aplikace výpočetní techniky při zpracování výsledků analýz veřejného mínění i když je dnes zřejmé, že veřejné mínění obsahuje kromě měřitelné reálné i imaginární složku) k mimořádné ostudě globálních rozměrů patří skutečnost, že žádná renomovaná politologická škola nepředpověděla rozpad SSSR a ani v současnosti není schopna analyzovat degenerativní trendy politického managementu uvnitř EU a USA, přestože existuje řada starších aplikovatelných modelů (Gibbonova analýza rozpadu Římského impéria) i moderních metod krizového řízení velkých systémů (J. Welsh).

Podobně, jako se před časem transformovala Astrologie na vědeckou disciplínu Astrofyziku, lze v politologii očekávat rovněž její transformaci na exaktní vědeckou disciplínu a vnitřní diferenciaci (vznik mikropolitologie, makropolitologie, manažerské politologie, světové politologie, politické krizové řízení, reforma politických systémů a např. orální politologie) a aplikaci metod umělé inteligence v politologii. Všechny nové součásti politologie zvýší její predikční schopnosti a politologie absorbuje nové poznatky a postupy (Lichtmanova procedura pro politickou predikci, transformace systémů Business Intelligence na samoučící se „Political Intelligence“).

Manažerská politologie

V USA byly realizovány experimenty, zda ředitel nebo generální ředitel firmy by byl (v utajení) přijat do vlastní nebo podobné firmy. Ukázalo se, že nikoliv. Žádný z ředitelů nemohl pracovat v referentské funkci ve vlastní firmě nebo byl v krátké době vyhozen. Zcela analogicky se G. Husák hodil pouze na funkci „generálního ředitele“ a je pochopitelné, že byl 3x vyloučen z Komunistické strany. Současný generální tajemník KS Číny žádat 6 o přijetí a teprve na sedmý pokus se to podařilo a měl štěstí, že nebyl v průběhu kariéry vyloučen.

Nová disciplína „Manažerská politologie“ podobně jako manažerská ekonomika se skládá z řady komponent např. mikropolitologie a makropolitologie, evoluční politologie, prognostiky, statistiky, historie a krizového řízení. K nim patří rovněž uvedená evoluční politologie, která vychází z analogie mezi vývojem politických, biologických a velkých komerčních systémů a navazuje na Spencеровu teoretickou koncepci a částečně na německou geopolitickou školu. Podobně jako biologické systémy politické systémy prochází třemi vývojovými etapami:

- raným stádiem, kdy jsou vytvářeny základní politické struktury („Ústavodárné shromáždění“ v začátku francouzské revoluce)

- středním stádiem, kdy systém vytváří ve svém okolí svoje kopie (např. SSSR nebo USA po druhé světové válce)

- pozdním stádiem, kdy dochází k degeneraci politického a manažerského řízení (popisuje v roce 1776 např. britský historik E. Gibbon při analýze rozpadu římského impéria). K dalším klíčovými součástem manažerské politologie patří historie (vznik a rozpad impérií), statistika, prognostika a krizové řízení.

Manažerská politologie vychází rovněž z krizového řízení velkých firem. Např. v Evropské komisi i Evropském parlamentu došlo v současnosti k degeneraci a „výmarizaci“ politického managementu. Je nutná reforma a nabízí se zde postup J. Welsche, kterého v roce 1999 magazín Fortune jmenoval „Manažerem století“ a který reformoval firmu General Electric (např. počet pracovníků klesl o více než 100 000). Reforma může mj. zahrnovat redukci členů Evropského parlamentu i komise na polovinu. (Římský senát, politický orgán před 2000 lety, měl za G. J. Césara 900 členů a představoval proto zcela nefunkční politickou strukturu.)

Heuristické procedury v manažerské politologii

Vývoj v politologii můžeme demonstrovat na známé Lichtmanově proceduře, kterou americký prognostik prof. A. Lichtman úspěšně predikuje výsledky amerických prezidentských voleb již více než 20 let. Lichtmanova procedura je založena na 13 predikátech a byla úspěšně aplikována i na poslední prezidentské volby v USA: Postup prof. A. Lichtmana vychází ze studia všech amerických prezidentských voleb od roku 1860. Na jeho vývoji pracoval společně s Vladimírem Keilis-Borokem (zakladatel Mezinárodního institutu teorie predikce zemětřesení a matematické geofyziky). Allan Lichtman tuto proceduru (Lichtman 2008, 2016) popsal ve dvou publikacích. Jeho heuristická procedura představuje třináct predikátů, které mohou mít hodnotu pravda/nepravda. Pokud je výrok pravdivý, nahrává to obhajující straně. Pokud je šest a více výroků nepravdivých, zvítězí kandidát na straně vyzyvatele. Těchto třináct predikátů zní takto:

1. Stranický mandát: Obhajující strana posílila v posledních volbách do Sněmovny reprezentantů. (NEPRAVDA)
2. Politická soutěž: U obhajující strany neproběhly žádné urputné souboje o prezidentskou nominaci. (PRAVDA)
3. Obhajoba: Kandiduje úřadující prezident (NEPRAVDA)
4. Třetí strana: Neexistuje žádný vážný kandidát mimo demokrata a republikána ani žádná výrazná kampaň nezávislého kandidáta. (PRAVDA)
5. Krátkodobá ekonomika: Ekonomika není během období v recesi. (PRAVDA)
6. Dlouhodobá ekonomika: Reálný ekonomický růst během volebního období je stejný či vyšší než růst během dvou uplynulých období. (PRAVDA)
7. Změna politiky: Obhajující strana dělá výrazné změny v celonárodním měřítku. (NEPRAVDA)
8. Společenský neklid: Během volebního období se neodehrává žádný neklid či nepokoje. (PRAVDA)
9. Skandál: Obhajující strana není zasažena opravdu velkým skandálem. (PRAVDA)
10. Zahraniční/vojenské selhání: Obhajující strana neutrpěla žádný výrazný neúspěch v oblasti zahraniční politiky nebo vojenských záležitostech. (PRAVDA)
11. Zahraniční/vojenský úspěch: Obhajující strana dosáhla výrazného úspěchu v oblasti zahraniční politiky nebo vojenských záležitostech. (NEPRAVDA)
12. Charisma obhajující strany: Kandidát obhajující strany je charismatická osobnost či národní hrdina. (podle Lichtmana nemá Clintonová tyto atributy, NEPRAVDA)
13. Charisma vyzyvatele: Kandidát na straně vyzyvatele není charismatická osobnost či národní hrdina. (Tyto atributy nepřipisuje ani Trumpovi, PRAVDA)

Hodnoty pravda a nepravda uvedené v závorkách odpovídají hodnotám prezidentských voleb v USA v roce 2016. Postup Alana Lichtmana identifikoval pět nepravdivých výroků a osm pravdivých výroků. Výsledkem tedy je, že vítězí Donald Trump. To znamená, že Lichtmanova heuristická procedura i v prezidentských volbách v roce 2016 v USA prokázala svoji účinnost.

Uvedené skutečnosti naznačují, že vývoj v manažerské politologii povede k následujícím trendům, využívající umělou inteligenci:

- budoucí počítačové systémy si budou na základě samoučení doplňovat predikáty do databáze (podobně jako počítačový program, který porazil mistra světa v GO)

- počítačové systémy „political intelligence“ budou samostatně provádět politické prognózy.

Závěr

Současný diktát globalizované komerční, mediální, finanční a kriminální moci vytváří systém „vyvolených“ (R. Fuld hazardní strategií přivedl ke krachu banku Lehman Brothers, podle britských zdrojů na krachu vydělal půl miliardy USD, a nebyl souzen zcela v rozporu s americkým právním řádem) a „ztracených“ (firma Volkswagen) v rozporu s právním státem.

Bez reformy politického systému bude základním společenským trendem konvergence k modelu „Krále Vávry“. Na propagaci terorismu kartelizovanými médii i budoucí terorismus formou útoků např. na velkovýrobu potravin a vodní zdroje a nečinnost politických struktur musí společnost postupně reagovat preferencí autoritativních a vojenských systémů. A objeví se i zajímavá nová společenská témata: diskriminace vojáků v politických funkcích a ve vedení firem a možné jsou i kvóty na podíl vojáků v politických a veřejných funkcích... Návrat k historicky prověřenému modelu „Krále Vávry“ je zcela evidentní.

Literatura:

- CABADA, L. 2017. *Členství a vnitřní organizace ve středoevropských politických stranách*. In *Politické vědy*. Roč. 20, č. 3, 2017. ISSN 1335–2741, s.8-27.
- DVOŘÁKOVÁ, V., *Rozkládání státu*, Universum, Praha 2012, ISBN 978-80-242-3488-5
- GIBBON, E., *Úpadek a pád římské říše*, Odeon, 1983, ISBN 01-094-83 s.408
- LICHTMAN, A. J. (2008). *The Keys to the White House*, 2008 Edition. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- PROROK, V. *Politologie*. Vydavatelství a nakladatelství A. Čeněk 2009, EAN 9788073801410
- ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*, Portál, 2014, ISBN 978-80-262-0742-9
- ŠTĚDRŮŇ, B. A kol. *Politika a politický marketing*, C.H.BECK 2013 ISBN 978-80-7400-448-3
- ŠTĚDRŮŇ, B. A kol. *Mezinárodní marketing a informační technologie*, WOLTERS KLUWER, Praha 2011, ISBN:978-80-7357-690-5
- ŠTĚDRŮŇ, B. A kol.: *Prognostické metody a jejich aplikace*, ISBN: 978-80-7179-174-4, C.H.BECK Praha 2012

Vyhnutí z ráje aneb o ztrátě schopnosti získávat poznatky iracionálními metodami

Ladislav Zelinka

Klasický materialistický koncept ontologického popisu reality předpokládá existenci vnějšího světa, světa existujícího mimo naše vědomí, který je na tomto vědomí zcela nezávislý. Z materialistického gnozeologického hlediska pak vnější svět poznáváme prostřednictvím zejména smyslového vnímání, které se v našem vědomí seskupuje v poznatky o tomto vnímaném světě a jejich prostřednictvím nám umožňuje kvalitativně vyšší stupeň poznání, než pouhé smyslové vnímání.

Pokud je pravdivost získaných poznatků ověřitelná metodami, které označujeme jako „vědecké“, hovoříme o **vědeckém** způsobu poznávání vnějšího světa.

Tento přístup sdílí zejména tzv. exaktní (přírodní) vědy, které stavějí na verifikaci získaných poznatků ex ante prostřednictvím různých modelací, testů a experimentů a ex post prostřednictvím výsledků dosažených při aplikaci zmíněných poznatků.

Nezpomínám si už přesně, zda to byl Karel Marx nebo Bedřich Engels, který trefně poznamenal, že existenci pudingu dokážeme tím, že ho jíme. Ale není nutno pro příklady chodit ke klasikům – přistání člověka na Měsíci či úspěšné mise vesmírných sond na Marsu by nebyly možné, pokud bychom informace o vnějším světě měli příliš neúplné a nebo příliš zkreslené.

Vedle verifikace pravdivosti získaných poznatků o vnějším světě na experimentální, resp. výsledkové bázi, existovaly i pokusy dosáhnout téhož čistě filosofickými prostředky a to vybudováním celistvého gnozeologického konceptu, který by pravdivost našeho poznání neověřoval „testem na výsledek“, nýbrž „testem na postup či proceduru“.

U vědomí velké nepřesnosti lze tuto metodu přirovnat k postupu soudce, který – nemůže-li rozhodnout spor v rámci hmotného práva - použije právo procesní. Pravda je pak to, k čemu jej dovede přesně dodržený postup (procedura).

Patrně nejdále v rozvíjení tohoto směru dospěl Edmund Husserl, který se prostřednictvím své fenomenologie pokusil poskytnout ostatním (zvláště přírodním) vědám gnozeologicky zajištěnou základnu a ukázat jim cestu z krize způsobené Einsteinovou relativitou a nebo Heisenbergovým principem neurčitosti. Základem jeho přístupu byl předpoklad, že svět, který existuje mimo naše vědomí a je proto na něm zcela nezávislý, nemůžeme poznávat nebo vnímat, **právě proto** že leží za hranicemi vědomého poznání – poznatky se tvoří teprve až v našem vědomí. Husserlova fenomenologie vnější svět nepopírá, pouze představu skutečnosti (soud o ní) dává do jakési závorky, zadržuje ji (řecky epoché). Vyřazení všech předsudků o světě, jež vede k epoché, nazývá fenomenologickou redukcí. Teprve po tomto „očistění“ (včetně dalších redukcí) lze ve zkoumání pokračovat dále. Uvedený koncept se však právě v oblasti přírodních věd neujal, aplikuje se jen v některých vědách společenských.

Zbytkovou veličinu vůči vědeckým způsobům poznávání vnějšího světa tvoří způsoby **nevědecké**. Jedná se o značně heterogenní skupinu různých způsobů, jež spojuje jen to, že je nelze ověřovat tím, čemu říkáme vědecké metody, resp. jsou-li jimi ověřovány, výsledek je nejednoznačný.

Poznámka pro šfouraly: Toto dělení je opravdu – a úmyslně – zjednodušující, neboť pomíjí přechodovou kategorií mezi vědecky ověřitelnými a neověřitelnými skutečnostmi. V užším slova smyslu jsou vědecky ověřitelnou skupinou ty případy, kdy jsme schopni správnost (pravdivost) nějakého postupu testovat prostř. výsledku, znajíce přitom příčinnou souvislost či celý vnitřní mechanismus, který vazbu mezi postupem a výsledkem způsobuje. Typickým příkladem je testování správnosti výpočtu zatmění Slunce či Měsíce, jež prováděli již egyptští kněží. Existence tohoto jevu je důsledkem konkrétního tvaru a úhlu oběžných drah a rychlosti pohybu Země a Měsíce.

Vedle toho však existuje i skupina, u které jsme schopni provádět test na výsledek pouze statisticky bez znalosti příčinné souvislosti či vnitřního zprostředkujícího mechanismu. Pohrajme si na malou chvíli kupříkladu s představou pravdivosti pověry, která tvrdí, že když roste hodně hub, bude válka. Pak bychom z jakési fiktivní databáze všech mykologických společností světa načerpali údaje o růstu hub v tom kterém roce a v té které lokalitě a porovnali tyto údaje s informacemi o válkách za stejné časové období. Pokud by se na dostatečně hladině statistické významnosti potvrdil vztah: rostou houby – bude válka, považovali bychom tento poznatek za pravdivý jednosměrně (1. houby, 2. válka). Bylo-li by naopak

možno z experimentálních důvodů následně připravit a rozpoutat v různých časových obdobích a v různých lokalitách války a získané údaje porovnat s onou databází mykologických společností se statisticky významným výsledkem: *chystá se válka – rostou houby, byl by získaný poznatek označen za pravdivý obousměrně, tj. jak houby – válka, tak válka – houby.*

Pokud by bylo smyslem této stati zavést systematiku nevědeckých způsobů poznávání vnějšího světa, bylo by několik následujících stránek možno zaplnit nejrůznějšími druhy jejich kategorizace a třídění včetně jejich diferenciální diagnostiky. Protože ale téma je jiné, lze roztřídění zcela účelově zjednodušit. Jde o dělení umělé, ale umožňující bez zbytečného zdržování pokračovat ve výkladu dále. Předpokládejme tedy alespoň na chvíli, že se tato množina rozdělí na dvě části – na postupy nelogické (nebo snad lépe mimologické), které se občas dávají do souvislosti s pravou mozkovou hemisférou, a na postupy dle dnešní terminologie čistě iracionální.

Příkladem mimologického postupu je rozhodování mezi několika interpretačními umělci, jejichž měřitelné výkony jsou stejné a rozhoduje tedy jen jakási kvintesence, talent, síla osobnosti, osobní kouzlo atd. Příkladem iracionálního postupu je věštění šamana v extázi.

Rozdíl mezi oběma skupinami – opět velmi zjednodušeně – spočívá v tom, že mimologické postupy se nám nejeví iracionálními, jako spíše zatím logikou či exaktní vědou neuchopitelnými. To ovšem nevyklučuje jejich „vědecké“ uchopení v budoucnu. Zato u čistě iracionálních postupů si neumíme jejich „vědecké“ uchopení představit.

Povšimněte si prosím, že zatím způsoby nevědeckého poznávání vnějšího světa testujeme na proceduru (t.j. podle použitého postupu), nikoli podle výsledku. K tomu teprve dojdeme.

Ani jednu z obou podskupin bychom nemohli označit za nevědecký způsob poznávání vnějšího světa, pokud by neměly žádné pozitivní výsledky v případě testování nikoli na proceduru, ale na výsledek. Pokud by tyto způsoby byly naprosto neúčinné, tj. žádné pravdivé nebo použitelné poznatky o vnějším světě by nepřinášely, nejednalo by se o způsoby poznávání vnějšího světa, ale o způsoby jeho **nepoznávání**. Postupy nepoznávání se však v této stati nezabýváme a zabývat nebudeme.

Umíme si zajisté představit, že existují lidé, kteří nějak – nikdo neví jak – dokážou odhalit skrytý talent v neznámém začínajícím umělci. Test na postup nám nic nepoví, test na výsledek potvrdí, že to umějí.

Dále se však budeme zabývat právě onou čistě iracionální skupinou, zatímco mimologickou skupinu ponecháme stranou. I v iracionální skupině lze pomocí testů na výsledek ověřit, že také zde něco funguje. Kupř. Maria Luisa von Franz i Meinhard Schuster popisují praktické využívání iracionálního způsobu poznávání v případě indiánského kmene Naskapiů, žijících na kanadském Labradoru, jejichž jediným zdrojem obživy je lov. Lov probíhá ve dvou fázích – nejprve musí mít naskapijský lovec lovecký sen, ve kterém vidí konkrétní zvíře na konkrétním lovišti. Ve druhé fázi pak již pouze jde na ono ve snu viděné místo a zvíře prostě uloví. Bez loveckého snu se na lov nevydává. Ačkoli jde z našeho hlediska o způsob a postup zcela iracionální, zřejmě funguje, neboť Naskapiové prokazatelně žijí a přežívají ve velmi nehostinném prostředí stovky let.

Ve světle výše uvedeného statistického příkladu s houbami a s válkou jde o případ, kdy je použita iracionální procedura (sen), ale výsledek je statisticky měřitelný (Naskapiové úspěšně loví a přežívají).

Tím již můžeme vytvořit matici, která nám pomůže rozčlenit používané způsoby poznávání světa podle procedur a výsledků:

<u>Procedura</u>	<u>Výsledek</u>	<u>Druh poznávání</u>
Racionální/logická	Věcně ověřený	Vědecký s vnitřní znalostí
Racionální/logická	Statisticky ověřený	Vědecký bez vnitřní znalosti
Mimologická	Věcně ověřený	Neexistuje
Mimologická	Statisticky ověřený	Mimologický bez vnitřní znalosti
Iracionální	Věcně ověřený	Neexistuje

Poznámka: výraz „bez vnitřní znalosti“ je zkratkou pro delší definici „bez znalosti celého vnitřního zprostředkujícího mechanismu mezi postupem a výsledkem, příčinou a následkem atd.“

Pokud bychom statisticky zjišťovali četnost užívání jednotlivých způsobů poznávání vnějšího světa k současnému datu – t.j. v první dekádě 21. století – lze intuitivně odhadnout, že majoritní podíl zaujímají způsoby vědecké (ať již ověřované věcně nebo statisticky), poměrně malý podíl představují způsoby mimologické a zcela nepatrnou část pak způsoby iracionální (kupř. šamanské rituály). Takovéto četnostní rozložení je však pouhou funkcí času. Čím hlouběji jdeme proti jeho proudu, tím váha iracionálních způsobů vzrůstá. Nejde ale jen o důsledek **relativního** růstu váhy iracionálních způsobů v důsledku kvantitativního úbytku vědeckých způsobů (protože věda byla méně a méně rozvinutou), ale o skutečnost, že četnost používání iracionálních způsobů byla **absolutně** vyšší.

Mircea Eliade kupř. uvádí, že co dnes šamani provádějí ve stavu extáze, bylo kdysi na úsvitu času konkrétně možné pro všechny lidi – vstupovali na nebe a zase sestupovali, aniž by museli být v transu. Dnes se tak jen omezenému počtu lidí (šamanům) a jen na přechodnou dobu (v extázi) navrací prapůvodní stav celého lidstva, stav mystického času ztraceného ráje.

Vzhledem k tomu, že motiv ztráty ráje, vyhánění z něj, pádu člověka z nebe na zem atp. prostupuje řadu legend a mýtů v různých kulturách, lze se domnívat, že lidé si tuto ztrátu schopnosti používat iracionálních způsobů poznávání uvědomovali a že ji vnímali úkorně. Zůstala tak doménou jen opilců, bláznů a dětí.

Studium pravěkého šamanismu ukazuje, že člověk v době kdy neměl k dispozici písmo ani matematicko logický aparát přesto dokázal velmi účinně poznávat vnější svět, takže v něm nejen přežil, ale stal se nejspěšnějším druhem. S odvoláním na příklad kmene Naskapiů lze předpokládat, že základem iracionálních způsobů poznávání byla schopnost vcítovat se (převtělovat se) do různých částí živé i neživé přírody – do zvířat, rostlin, vody atd., dále schopnost vnímat a naslouchat nejrůznějším znamením, hlasům, snům a jiným signálům vnějšího světa a schopnost zážitků či poznatků takto získaných využívat ve svůj prospěch. Nejednalo se však o jakousi striktně oddělenou disciplínu, která se navzájem vylučovala s empiricko-smyslovým poznáváním světa, ale právě naopak. Používání všech způsobů poznávání bylo spojené; nebylo důvodu uměle odlišovat poznatky získané vlivem znamení, snů, mimologickým citem, anebo empirickým pozorováním, protože všechny byly vnímány jako rovnocenné a patrně pro praktický život tehdejšího člověka rovnocennými byly.

Je důležité povšimnout si, že celý používaný iracionální poznávací aparát (ale i aparát mimologický) byl zaměřen výlučně na komunikaci mezi člověkem a vnějším světem s cílem v první řadě přežít a ve druhé řadě – pokud člověk přežil – žít co nejlépe, nejbezpečněji. Hovoříme o přednáboženském období, kdy mezi člověka a vnější svět ještě nebyl systematicky včleněn zprostředkující mezičlánek v podobě bohů či jiných obdobných nadpřirozených bytostí.

Pokud by se snad někdo nemohl smířit s existencí přednáboženského období, lze tento časový úsek nazvat obdobím totálního pantheismu, v němž kontakt člověka s bohem (přírodou) probíhal bezprostředně skrze jakoukoli její součást (zvíře, rostlinu, neživou součást přírody).

Jak je ale možné, že tento účinný aparát lidstvo postupně přestalo používat?

Nabízí se odpověď, že se jednalo o relativní vytlačování iracionálních způsobů v důsledku rozvoje matematiky, logiky a dalších věd. Ačkoli ani tento vliv nelze zcela pominout, nabízí Mircea Eliade jiné vysvětlení.

V důsledku absence písma či jiného záznamového ekvivalentu v nejstarším období a v důsledku praktické nezaznamenatelnosti iracionálních postupů v pozdějším období, kdy již písmo existovalo, předával se celý aparát iracionálních postupů mezi generacemi prostřednictvím rituálů, které se ukázaly být jejich asi nejvhodnějším záznamovým nosičem. Slabinou tohoto postupu však byla skutečnost, že předávaný kult postupně zpovrchněl, zformalizoval se a vytratil se jeho obsah. Dogmatizací rituálu postupně vymizely zážitky s kultovními obsahy. Postupy se testovaly výhradně na proceduru – nevyhnutně pak nastala situace, kdy testy na proceduru měly hodnocení pozitivní, ale výsledky (ať již byly testovány vědomě či nikoli) byly čím dál tím slabší. To pak logicky vedlo k poklesu zájmu či k odklonu od těchto původně tak efektivních postupů. Tento odklon se týkal nejen dospělých, kteří o používání iracionálních způsobů poznávání fixovaných v rituálech ztráceli zájem pro jejich nízkou

efektivnost, ale i děti, které v sobě schopnosti iracionálního poznávání nesou již od narození. Zde byl odklon způsoben výchovou, která je uvedených schopností během dospívání zbavovala.

To však byl jen první krok k postupné ztrátě schopnosti lidí využívat účinně a účelně iracionálních způsobů poznávání. Druhým krokem – ať zní jakkoli paradoxně – byl vznik fenoménu náboženství, náboženské víry, či ještě širěji, spirituality. Rozdíl mezi jednotlivými rituály, jejichž úkolem bylo uchovat a předat konkrétní iracionální postupy, a náboženstvím, jež mělo ucelenější, komplexnější podobu, lze přirovnat ke vztahu korálků a nití, na které jsou navlečeny. Praveká náboženství zprvu jen scelovala dílčí rituály, které byly spojeny s časem – s ročními obdobími, přírodními ději (snůška vajec, zrání plodů, tah ryb nebo sobů atd.) a mnohdy byly velmi nesourodé. Čím více se náboženská víra stávala komplexnější a vnitřně bezrozpornější, tím více byly formalizovány, dogmatizovány jednotlivé rituály (a hlavně upravovány tak, aby si vzájemně neprotiřečily), takže dobrat se skrze ně původních iracionálních postupů již bylo prakticky nemožné.

Jeden starý hinduistický hymnus říká:

Zasej myšlenku a sklidiš čin,

Zasej čin a sklidiš zvyk,

Zasej zvyk a sklidiš vlastnost,

Zasej vlastnost a sklidiš osud!

Hlavně však došlo k zásadní reorientaci, ke kvalitativní změně cílového zaměření. Jestliže náboženství bylo zpočátku jen pomocným nástrojem pro udržení a vzájemné časové a věcné uspořádání rituálů, stalo se naopak zcela samostatnou disciplínou, která se naplnila novým obsahem. Ač samo – alespoň z pohledu výše uvedené matice – iracionální, nesoustředilo se na to, jak získat poznatky o vnějším světě iracionálními nástroji (t.j. na bilaterální vztah člověk – příroda), ale na otázky trilaterálního vztahu člověk – bůh – svět. Cílem již nebylo pouhé přežití, ale duchovní ukotvení.

Tehdejší duchovní myslitelé začaly trýznit závažné otázky: Je vesmír konečný nebo nekonečný? Je věčný nebo nikoli? Je lidské ego (duše, osobnost) věčné, nesmrtelné, nebo ne? Vznikly vesmír, svět, ego z vůle a činu nějaké bytosti, nebo vznikly jen tak samy o sobě? Anebo existují bez počátku a bez konce? Je lidský duch schopen dospět k dokonalému poznání věcí, procesů a jevů? Pokračuje ego ve svém bytí i po smrti? A jestli ve svém bytí pokračuje, je si toho vědomo nebo nikoli? Má nějaký tvar jako před smrtí, nebo je beztvaré, nehmotné? Je toto posmrtné bytí konečné nebo nekonečné? A mění se nějak? Anebo je ego smrtí zničeno jako tělo?

To neznamená jakýsi absolutní odklon od pragmatického využívání informací o vnějším světě směrem k nepraktickému teoretickému filozofování. I tehdy měly položené otázky velmi pragmatický význam – člověka zajímalo, zda lze ovlivnit průběh lidského života a nasměrovat ho ke štěstí a blahu, dále co se s ním stane po smrti, zda si lze i po smrti zajistit nějakou přijatelnou existenci atp. Principiální změnou však bylo to, že ani otázky, které si člověk kladl, ani odpovědi na ně, se již neobešly bez spirituálního rozměru, bez boha, božstev či jiných nadpřirozených bytostí.

Změnou ještě významnější však byla kvalitativní změna nazírání na využitelnost takto získaných informací či přínosů. Zatímco v případě iracionálního způsobu poznávání vnějšího světa na bázi bilaterálního modelu: člověk – příroda šlo o praktické (téměř každodenní) využívání získaných poznatků s velmi krátkou zpětnou vazbou prostřednictvím testů na výsledek (s tím, že pokud se používaný postup přestal prakticky osvědčovat, byl zavržen a nahrazen jiným), v případě spirituálního vztahu (víry, náboženství) se jednalo spíše o strategické otázky mnohdy přesahující horizont lidského života s dlouhou zpětnou vazbou (test – bytí jen v teoretické rovině – byl možný až po smrti nebo v jejím okamžiku) s tím, že mnohdy bylo jakékoli testování nemožné, protože člověku ani předmět potenciálního testování nebyl znám (viz Starý zákon, knihu Jobovu).

Spektakulární kousky, testovatelné na výsledek v reálném čase byly velmi zřídka a v zásadě mimosystémové (viz kupř. Starý zákon, I. královskou knihu, kap. 18, kde prorok Eliáš dokáže vznítit hranici prolitou vodou a ještě přivolat déšť). Stejně tak v Novém zákoně, kde Ježíš sice také provede několik zázraků, ale spíše opět okrajově – základem této jiné koncepce odlišující iracionální postupy od víry) je jeho sdělení nevěřícímu Tomášovi (Nový zákon, Evangelium sv. Jana, kapitola 20, verš 29) „Žes mne viděl, Tomáši, uvěřil jsi. Blahoslavení, kteříž neviděli, a uvěřili.“ Principem náboženské víry není a nemůže být každodenní testování na výsledek, nýbrž víra bez tohoto testu (jinak by se nejednalo o víru, ale o iracionální způsob poznávání).

Přes tento do značné míry likvidační efekt náboženských věr však stále ještě byla – alespoň teoreticky – otevřena cesta dobrat se iracionálních postupů nikoli dešifrováním již nedešifrovatelných rituálů, ale tak, jak je odhalili jejich prapůvodní objevitelé – cestou naslouchání dětem, snění, meditací, extatických stavů, halucinogenních látek, stovek nezdařených pokusů a omylů atd.

Vedle toho – vzhledem k nerovnoměrnému vývoji lidstva na různých územích – bylo možno čerpat zkušenosti od těch lidských komunit, kde dosud rituály nezplaněly a stále ještě ukazovaly cestu k praktickému využití iracionálních způsobů a postupů poznávání.

Smrtící ránu iracionálnímu způsobu poznávání však zasadil až vznik tzv. oficiálních náboženství, většinou provedený tak, že jedna z mnoha paralelně existujících náboženských věr byla světským vládcem prohlášena za jedinou správnou a ostatní byly potlačeny. Motivy pro tuto změnu byly zcela pragmatické a vůbec nesouvisely se záměrem nějakým způsobem ještě více zašifrovat nebo učinit zcela nerozluštitelnými dědictví skrytá ve starých rituálech. V dobách, kdy se začala zavádět tato oficiální náboženství, si vládci uvědomovali, že není možné ovládat poddané jen prostřednictvím kontroly jejich tělesné stránky, aniž by měli jakoukoli moc nad jejich stránkou duševní. Jakoby již tehdy znali úvahu Carla Gustava Junga, který poznamenal, že je zcela oprávněná stará představa o duši jako o něčem samostatném, nejen objektivním, ale přímo nebezpečně svévolném.

V duchu přímo slyším takového vládce, jak si říká pod vousy: Tak holenkové, popravít vás mohu, zavřít do vězení, bičovat, prodat do otroctví nebo poslat do války. Ale vy si budete snít, jak se vám líbí, vymýšlet si své pravdy, myslet si, jak se vám zachce. Tak to ani nápad. O tom, co je pravda, rozhodnu já. O tom, co je dobře, také. A snít, snít budete holenkové také jenom o tom, co vám dovolím.

V tu chvíli již nebylo možno se znovu pokusit objevovat staré iracionální praktiky a nebo si je odejít nastudovat někam, kde ještě fungovaly. Respektive bylo možno to zkusit, ale většinou to vedlo v nejlepším případě na hranici, ne-li ještě k nějaké strašnější smrti. Znovu je nutno zopakovat, že se nejednalo o důsledek nějakého patologického náboženského fanatismu vládce, který oficiální náboženství zavedl, ale o ryze pragmatickou potřebu držet vládu jak prostřednictvím světské, tak i duchovní moci. Za tehdejších logistických a informačních podmínek prostě nebylo možno vládu bez státního náboženství dlouhodobě udržet.

Kupř. christianizaci východořímské říše z ryze pragmatických důvodů zavedl ve čtvrtém století n.l. císař Konstantin, který se sám dal pokřtít až kratičce před svou smrtí; za svého života se údajně přikláněl spíše k ne-křesťanským náboženstvím.

Důsledky povinného náboženství nespočívaly jen v mechanické represí, nýbrž v praktickém vykořenění prapůvodního bilaterálního vztahu: člověk - příroda, zejména výchovou dětí. Proto i v době sekularizace lidské společnosti (kdy represivní funkce oficiálních náboženství pominula) přetrvává představa, že tento vztah není možný, nebo – řečeno jinak – že pokud bychom chtěli používat iracionálních nástrojů poznávání, je to možné jen trilaterálně skrze spiritualitu, víru, resp. náboženství. Tento stav pak přináší paradoxní výsledky.

Lidé nenábožensky založení odmítají iracionální postupy v domnění, že jejich nutnou součástí je víra v nadpřirozeno. Protože v nadpřirozeno nevěří, považují iracionální postupy za nesmyslné. V důsledku toho myslí a rozhodují a jednají pod svým optimem; intuitivně to cítí, avšak neumějí tento neurčitý pocit nespokojenosti identifikovat ani pojmenovat.

Spirituálně založení lidé taktéž předpokládají, že iracionální způsoby poznávání jsou možné, ale jen za pomoci boha a jen skrze něj. Narážejí však na problém, že náboženství je cílově orientováno na řešení jiných otázek, než na získávání každodenně pragmaticky využitelných informací pro praktický život. Jeho silou je víra bez důkazu testem na výsledek. V důsledku toho pociťují tentýž pocit nespokojenosti, jako lidé založení nenábožensky. Norbert Classen v této souvislosti poznamenává (samozřejmě jen směrem ke křesťanské části civilizace) že většina takovýchto lidí si sestaví vlastní náboženství, pozoruhodnou směsicí kapitalismu, křesťanství a humanistického vzdělání, ale – a to je jádro věci – šťastné lidi mezi nimi nenachází. To co je dnes nazýváno životem by spíše označil jako prosté přežívání na obrovské hromadě nepotřebných věcí.

Jaké tedy z tohoto provedeného exkurzu plynou závěry?

1) Cílem tohoto zamyšlení nebylo náboženství – ani jeho popis, ani jeho kritika, ani jakýkoli pokus o návod k jeho změně či naopak konzervaci. Bylo zde zmíněno pouze jako jeden z faktorů, které v

zásadě zlikvidovaly lidskou schopnost získávat praktické, pro život potřebné informace iracionálním způsobem. Stejně tak nejde o žádný rychlokurz iracionálních technik poznávání – žádná z nich zde nebyla konkrétně zmíněna ani popsána ani doporučena.

2) Naopak bylo ambicí provedeného zamyšlení poukázat na to, že snaha uchovat a předat technologii iracionálních postupů poznávání (pomocí rituálů) paradoxně vedla k jejich ztrátě a zapomnění. Poněkud to připomíná větu z Krvavého románu J. Váchala: Hrabě X. zešílel z maleb, jimiž jezuité vyzdobili strop jeho ložnice v obavách, aby nezešílel.

3) Ze závěru uvedeného sub 2) lze dovodit, že nealgoritmizovatelné iracionální postupy není nejvhodnější zašpuntovat do lahve rituálu a vhodit je do moře času, nýbrž je uchovávat živé prostřednictvím každodenního, bezprostředního sdílení – pokud to ovšem dějinná situace dovolí. Tedy – přeloženo do češtiny – nevyhrazovat tyto postupy jen na mimořádné příležitosti a pro co nejužší skupinku zasvěcených, nýbrž je používat co nejmasověji a běžně.

4) Pro nenábožensky založené lidi lze formulovat prosté sdělení – iracionální způsoby poznávání světa vůbec nejsou vázány na jakoukoli víru, naopak se s ní vylučují. Některé techniky iracionálního poznávání ještě nebyly zlikvidovány, některé prožívají renesanci, jiné jsou znovu objevovány a ty základní přicházejí na svět stále znovu a znovu s každým nově narozeným dítětem.. Vzhledem k tomu, že mají velmi krátkou zpětnou vazbu (efekt se neprojeví až po smrti, na onom světě, ale má sloužit pro naše jednání a rozhodování v reálném čase), lze jejich účinnost, resp. užitečnost, posoudit testem na výsledek bez složitého hodnotícího aparátu. Pokud některý z iracionálních postupů projde testem s kladným výsledkem, je jeho používání prostředkem k obohacení života a jeho lepšímu, moudřejšímu prožití. A nemusí jít o žádné extatické stavy pod vlivem strašlivých rituálů a halucinogenních drog – stačí jen učit se od dětí a nechat se občas vést sny, znameními, intuicí, láskou atd.

5) Pro lidi založené nábožensky je každá rada drahá. Mohou samozřejmě žádat o získání stejných informací prostřednictvím modlitby, ale – ať čtu svaté knihy jak čtu – bohové těmito praktickými, každodenními radami či skutky, šetří jako šafránem. Ono to asi ani jinak nejde – stačí jen si přečíst příslušné pasáže Křtu svatého Vladimíra od K. H. Borovského. Anebo by mohli z trilaterálního modelu přejít na bilaterální. To by je ale mohlo zviklat ve víře a to bych rozhodně nechtěl.

Dvě poznámky na závěr:

- pro šťouraly: pozorný čtenář si zajisté povšiml, že celé zamyšlení je neseno po ose člověk – vnější svět, ale je zcela pominuta osa poznávání sebe sama, bez které se žádná solidnější práce s obdobnou tematikou neobejde. Vynechal jsem ji úmyslně, protože cílem bylo dospět k závěrům ohledně iracionálních způsobů poznávání co nejstručněji. Pokud bych sem zahrnul i sféru iracionálních způsobů poznávání sebe sama, text by nakynul do neuvěřitelných rozměrů, ale závěry by byly stejné,

- pro ještě větší šťouraly: „Hic Rhodos, hic salta“ aneb a co ty, který nám vše tak vysvětluješ a radíš co máme dělat, jestlipak ty používáš iracionální způsoby poznávání? Používám. Za prvé - v řadě případů se nechám inspirovat znameními nebo vnitřním hlasem a konám nebo se rozhodnu tak, že to mé okolí zcela spontánně považuje za očividnou blbost. Následně se ukáže, že šlo o to neoptimalnější, co se v dané chvíli dalo učinit nebo rozhodnout. Už se pro to vžil terminus technicus „geniální Zelinkova chyba“. Za druhé - ohlédnu-li se zpátky svým životem, vidím v něm několik klíčových křížovatek, výhybek které zásadním způsobem předurčily směr mého dalšího života na řadu let. Ani jedna z nich nebyla výsledkem pečlivé předchozí analýzy a sofistikovaného rozhodnutí, ale spíše produktem mnohdy až neuvěřitelných náhod a shod okolností. A za třetí – pro odlehčení – dají se tak kupř. hledat houby. Samozřejmě, že tam, kde to znám, chodím na místa o kterých vím, že v zemi je ukryto příslušné mycelium a jen se dívám, zda vyhnalo nad zem plodnice nebo ne. Ale tam, kde to neznám, hledám podle znamení. Pravda, test na výsledek je v tomto případě nejednoznačný. Jak by řekl starý indián ve filmu „Malý velký muž“: „Na tomhle kouzlu je nejzajímavější, že někdy funguje a někdy vůbec ne“.

Použitá literatura:

Bible svatá, CEPF 7019-15M-043X-

Borovský, Karel Havlíček, Křest svatého Vladimíra, ISBN 80-7108-031-4

Classen, Norbert, Vědění Toltéků, ISBN 80-7207-517-9 (str. 146 a 179)

Eliade, Mircea, Schamanismus und archaische Ekstasetechnik, Frankfurt a/M 1975 (str. 449)
Eliade, Mircea, Dějiny náboženského myšlení, Praha 1997
Giri, Dr. svámí Gítánanda, Jóga krok za krokem, ISBN 80-86179-38-9 (str. 126)
Husserl, Edmund, Die Idee der Phänomenologie, den Haag 1950 (str. 17)
Jung, Carl Gustav, Dynamik des Unbewußten, Zürich 1967 (str. 395)
Korán, ISBN 80-207-0444-2
Miltner, Vladimír PhDr., Malá encyklopedie buddhismu, ISBN 80-7277-111-6 (str. 7)
Profantovi, Martin a Naďa, Encyklopedie slovanských bohů a mýtů, ISBN 80-7277-011-X
Schuster, Meinhard, Wolkenhaupt auf der Rottanne (str. 142)
Váchal, Josef, Krvavý román, Paseka 1990
von Franz, Maria Luisa, Der Individuationsprozeß (str. 161)

Metodologická role iracionality? – Není v rozporu s racionalitou **K podětné eseji Ladislava Zelinky**

Radim Valeník

Ladislav Zelenka je obhájcem nezastupitelné role iracionálních prvků v lidském poznání, a to při vší úctě k lidskému rozumu. Já sebe považuji za důsledného racionalisty. Náš vztah nechápu jako dva vzájemně se vylučující pohledy na svět, ale jako komplementární. Na tutéž složitou realitu se díváme z různých zorných úhlů. Jedná se o určitou dělbu práce, kdy si dosažené poznatky vytěžené z těchto různých pohledů dokážeme sdělit.

Neodmítám roli intuice, emocí. Představitosti připisuji mimořádný význam, estetickému citění rovněž. Racionální základ lidského poznání vidím v následujícím:

1. Jakýkoli nový poznatek ve vztahu ke stávajícímu poznání má následující formu:

- Je přesahem v tom smyslu, že do určité doby platilo tvrzení "A je B" a o tom, že by mohlo platit "A je ne-B" jsme ani neuvažovali, ani si to nedovedli představit, ani jsme takovou alternativu neuměli zformulovat. Tj. realitu jsme chápali takto: "Je to tak a ne jinak."

- Nyní jsme schopni alternativu "A je ne-B" schopni interpretovat, dává nám smysl, a současně víme, za jakých podmínek platí původní tvrzení, ale také to, při změně kterých podmínek (předpokladů) začíná platit tvrzení "A je ne-B". Tj. "Jak to může být jinak a kdy je to jinak."

- V tomto smyslu má racionální lidské poznání tendenci vytvářet systém založený na větvení výroků "když platí C, tak A je B, když platí ne-C, tak A je ne-B".

Schematicky:

$C(A=B) - \underline{C}(A=\underline{B})$

kde C a jeho doplněk $\underline{C}$ jsou rozlišující podmínky.

Jedná se jen o obecnou kostru systému, kterou Hegel zobrazil jako samovývoj Absolutního Ducha (z čehož si později dělal legraci Stanislav Lem ve své povídce Deník). Poctivé racionální myšlení má v prezentaci poznatků v rámci této kostry značnou volnost, zejména z důvodů komunikovatelnosti poznatků, ale vždy se jí určitým způsobem přidržuje.

2. Odhalení možnosti formálního přesahu (uvědomíme-li si, že něco, co bereme jako tak naprosto samozřejmé, může být jinak) a jeho naplnění reálným obsahem (tím, co nám dává smysl) je výsledkem specificky lidského myšlení (to počítač nedokáže). Právě zde hraje naprosto nezastupitelnou roli intuice, představivost, estetické citění a kdovíco ještě. Ale – a to je ten druhý atribut racionality – cokoli, co je z hlediska vyjevení možnosti přesahu a jeho naplnění obsahem nezbytné, může být podrobeno racionální reflexi. Tj. stávající systém racionálních poznatků může být použit i k poznávání toho, odkud pocházejí a jakou roli hrají takzvaně iracionální prvky v našem vědění. Přitom ne za účelem jejich "nahrazení", ale naopak – za účelem jejich zefektivnění (např. formou kultivace, trénování apod.) a jejich efektivního používání (víme, kdy a jak je používat).

K přesnějšímu vymezení místa a podstaty racionálního myšlení mně napomohla právě esej L. Zelinky. Hledal jsem interpretaci tvrzení "efektivní poznání může být za určitých podmínek založeno na iracionálních prvcích, které nelze substituovat jen racionálními postupy". To mně umožnilo nejen ukázat

roli iracionálních prvků v lidském poznání, ale také přesněji popsat obrysy toho, co lze považovat za základ racionálního poznání.

V návaznosti na předešlou charakteristiku základního konceptu racionality je vhodné ještě trochu podrobněji charakterizovat strukturu pojmového poznání z hlediska komunikace:

1. Platí, že základní postup poznání je odhalení možnosti přesahu stávajícího poznání (moment invence, moment odhalení skrytých předpokladů) a naplnění tohoto přesahu obsahem (interpretace, porozumění tomu, co příslušný přesah znamená).

2. Je to cesta od toho, že považujeme za samozřejmost platnost nějakého tvrzení typu "A je B" k odhalení možnosti, že za určitých podmínek může platit "A je ne-B", kdy si dovedeme představit, co znamená "ne-B" a současně vymezíme jak podmínky, za kterých platí "A je B", tak i podmínky, za kterých platí "A je ne-B". Formálně lze výše uvedené vyjádřit například takto: $C(A=B) - \underline{C}(A=B)$, kde C a jeho doplněk $\underline{C}$ jsou rozlišující podmínky.

3. Pojmová určení založena na odhalování přesahu a vymezení podmínek platnosti původního tvrzení a jeho přesahu se v hlavě každého z nás složitě větví, aniž bychom o tom měli přímou evidenci, v některých případech si ji ani nedokážeme dostatečně přesně učinit. Protože pojmy, z nichž se tvrzení sestávají, vytvářejí ucelený systém, chápeme je každý více či méně odlišně, což způsobuje řadu problémů při komunikaci.

4. Problém je navíc v tom, že obecně platí: Každý určitý jev je projevem souvislostí mezi jinými jevy a každá souvislost mezi jevy se projevuje jako určitý jev. Tak například i souvislost mezi $A=B$ a $A=\underline{B}$, kterou vyjadřujeme rozlišením podmínek jako $C(A=B) - \underline{C}(A=\underline{B})$ se projevuje jako určitý jev, který můžeme rovněž vyjádřit určitým pojmem.

Z výše uvedeného vyplývá několik praktických závěrů:

- Pokud si chceme při komunikaci rozumět, je dobré se zaměřit na klíčové pojmy a formou komunikace se dobrat větší shory při jejich obsahu.

- Není to jednoduché, protože v některých případech předpokládá shodné pojetí nějakého pojmu určitý podstatný přesah stávajícího poznání, který jednomu z účastníků diskuse může činit určité problémy (nedokáže si tento přesah představit).

- V tom případě je na druhém účastníku diskuse, aby identifikoval zdroj komunikačních potíží a příslušný přesah naplnil srozumitelným obsahem.

- Velká část lidí si neuvědomuje to, že každý určitý jev je projevem souvislostí mezi jinými jevy a každá souvislost mezi jevy se projevuje jako určitý jev; v důsledku toho považuje pojmy za "nálepky", kterými označuje určité entity, což ztěžuje práci s pojmy.

- Ve schopnosti přesahu i v umění chápat jevy jako projevy souvislostí mezi jinými jevy a identifikovat jevy, které jsou projevem souvislostí mezi jevy, se lze procvičit, k tomu je vhodné číst práce myslitelů, kteří takto uměli s pojmy pracovat (dnes velmi zanedbané).

- Určitý typ lidí v důsledku řady příčin má v hlavě bloky vůči přesahům v určitých směrech (jsou vůči příslušným přesahům zapouzdření) a nejsou schopni ani vnímat argumenty, které by jim napomohly příslušný přesah učinit – je to určitá forma dušení invalidity, která se obtížně léčí.

3. Recenze a ohlasy

3 x Z aneb knižní okénko 1.

Pavel Sirůček

Dnešní lidé, především zasíťovaní digitální domorodci, čtou – míněno opravdové, tedy tištěné knihy – zoufale málo. Přitom se na pultech povalují hromady titulů. Hodně proměnlivé kvality a za nemravný peníz. Mnohdy se nabízí otázka, kdo mohl něco takového vydat? A proč? Nezřídka je drzá neprofesionalita a tragikomická lidová tvořivost (zde v krajně pejorativním smyslu) až neuvěřitelná. Pachatel dílka však patří do správné partičky, která si přihrává granty, projekty. Na straně druhé jsou autoři nuceni shánět si těžce sponzory a uboze škemrat o milodary, aby mohli publikovat i bez nároků na honorář. Prostě liberalismus... Pravidelně nepravidelná rubrika 3 x Z¹ telegraficky představuje pel-mel knížek, které z různých důvodů nejsou recenzovány podrobněji. Nicméně pozornost, samozřejmě i kritickou, si snad zaslouží.

Pilotní díl přináší anotace titulů:

- Akerlof, G. A., Shiller, R. J.: *Jak se loví hlupáci: Ekonomie manipulace a klamu: Nenechme sebou manipulovat*. Praha: Management Press 2017. 264 s. ISBN 978-80-7261-478-3.
- Gerwarth, R.: *Poražení: Světová válka byla jen jedna*. Praha: Paseka 2018. 432 s. ISBN 978-80-7432-895-4.
- Marshall, T.: *V zajetí geografie: Jak lze pomocí deseti map pochopit světovou politiku*. Praha: Rybka Publishers 2018. 296 s. ISBN 978-80-87950-49-4.

Ekonomie kapitalistické manipulace a klamu²

Mezi pohádkami o úžasné čtvrté průmyslové revoluci mají své významné místo vyprávěnky na téma, kterak již brzy individualizovaná výroba bude vycházet z představ a přání každého zákazníka. V digitálním světě má jít mezi výrobcem a spotřebitelem o vazbu bezprostřední a bilaterální. K tomu někteří přibalují naivní snění o tom, jak k atributům nové společnosti 4.0 či 5.0 bude náležet vzájemná důvěra, a to i mezi producentem a zákazníkem. K čemuž se má zřejmě dospět mávnutím kouzelného proutku nebo otočením prstenu princezny Arabely ...

Realita je diametrálně odlišná. Čím dál patrnější iluze výběru je umocňována všudypřítomnou manipulací, klamem a podvodem. „Přečůrat“ nás chce dnes vlastně téměř každý. A pumpnout o peníze. Všude, vždycky. V ekonomice, politice i osobním životě. Mnozí se přitom neštítí ani nechutného

---

1 Zalistujme - Začtème se - Zapřemýšlejme.

2 Stručnější verze anotace byla nabídnuta před řadou měsíců *Naší Pravdě*, příloze *Haló novin*. Při koncipování textu pro *Marathon* publikována nebyla. Což je osud i řady mých dalších příspěvků. K protěžovaným autorům v *HaNo* opravdu nepatřím. S čestnými výjimkami, když už nemají, co vyhrábnout. U textů provokativních a kontroverzních se to chápat samozřejmě dá, leč u neškodných informací třebaš o ekonomických Nobelistech? V některých letech otištěny nebyly vůbec. Představení posledních dvou laureátů bylo *HaNo* nabídnuto začátkem listopadu 2018 a také pořad nic. Na *HaNo* jsem však nezanevřel a ani se necítím ukřivděn. Beru to jako folklór. S kýmsi jsme si nepadli do oka již v devadesátkách ... Je mi však smutno, když srovnávám úroveň pondělní přílohy kdysi a nyní. Dnes teoretický charakter už ani nepředstírá. A i na ostatních stránkách *HaNo* často jen neškodná plácání či papouškování banalit. *P.S. Pokud jsou už i z Haló novin vylučovány příspěvky hovořící o kapitalismu, vlastnictví, třídní struktuře nebo zradě levicovosti ze strany nové tzv. levice (s tím, že není taktické či korektní se takto vyjadřovat), liberální salony pražské & globální Kavárny si mohou spokojeně mnout ruce ...*

citového vyděračství a moralizování, přičemž se zaklínají tzv. společenskou odpovědností nebo posvátnou krávou tzv. liberální demokracie. Koupí technologických vychytávek 4.0 (z drtivé části nepotřebných a zbytečných) prý konáme „globální Dobro“ ...

Dnes si přitom však už nejde vybrat ani barvu auta (která jsou beztak bezpohlavní a všechna stejná) či bicyklu etc. Namísto vybavení, o které by zákazník opravdu stál, musí volit z nucovaných paketů. Neseženete již přístroj na praktické kazety VHS (na které šlo bez problémů a lehce nahrávat), vyšší verze Windows je vždycky uživatelsky nepřátelštější a horší a horší. Není ovšem výběru, podpora starých končí, neexistuje kompatibilita. Samozřejmě naprosto záměrně. Dříve k dotáhnutí šroubku stačil šroubovák malý a velký, dnes často nepostačí ani kazeta s třiceti druhy – hvězdička má jiný profil ... V supermarketu si můžete sice vybírat mezi desítkami např. salámů, přitom k jídlu není ani jeden. Možnost svobodné volby je dnes minimální, ba téměř nulová. Nejde přitom zdaleka jenom o auta, kola, počítače, telefony nebo buřty, ale namátkou taktéž i o volbu samotného životního stylu. K tomu na nás ze všech stran brutálně útočí nikdy nekončící přívál živých a zavádějících informací (a to v neposlední řadě i tzv. vědeckých analýz), patetických plakátových sloganů a reklamních blábolů. Což dnes dramaticky zesilují digitální technologie, včetně sociálních sítí.

Konstatované není pouze stýskáním ultrakonzervativního milovníka starých pořádků, nýbrž také jedno z poselství knihy amerických nositelů tzv. Nobelovy ceny za ekonomii G. A. Akerlofa³ a R. J. Shillera.⁴ Text *Jak se loví hlupáci* nese podtitul *Ekonomie manipulace a klamu: Nenechme sebou manipulovat*. Tato populární studie o manipulaci, podvádění, vlivu peněz a politiky formuluje i obecná doporučení, která se nekalým praktikám brání. Oba autoři jsou blízcí nové keynesovské ekonomii a dnes tolik módní ekonomii behaviorální.⁵ Což potvrzuje i jejich dřívější – též svižné a poutavé dílko – vydané česky v roce 2010 jako *Živočišné pudy*, s podtitulem *Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro celosvětový kapitalismus*.⁶ Obě publikace zpochybňují, že lidé vždycky činí pro sebe ta nejlepší rozhodnutí a vyzdvihují ekonomický význam faktorů psychologických. Včetně lidské naivity a silné náchylnosti k tomu, nechat se podvádět, což ekonomové tuze rádi přehlídí.

Pro úplnost dodejme, že autor anotace si obě knihy koupil za své a koupí nelituje. Zdůraznit je však nutné, že titul z roku 2010 je prací mnohem zásadnější, teoretičtější i hlubší (i když se taktéž jedná o titul populární, resp. popularizační). Text *Jak se loví hlupáci* čtivě popisuje spoustu příběhů, přičemž do hloubky se příliš neponořuje. Přiřadit jej lze k behaviorální ekonomii, ovšem nic zásadně nového vlastně nepřináší ani neříká. To, že v kapitalismu hraje každý na sebe a snaží se na druhých vydělat, zase až tak překvapivé není. Českému překladu knihy nebyla přitom dělána ani přílišná reklama, jak připouští i překladatel – kolega p. AL.

Originální název představované knihy zní *Phishing for Phools* a tato je plná srozumitelných a výstižných příkladů, zpochybňující kánonickou tezi liberální ekonomie, že neviditelná ruka trhu vždy přináší materiální blahobyt. Trhy mohou lidem i škodit, neboť nejsou imunní vůči využívání podvodného jednání a psychologického nátlaku, které z lidí dělají „dojné krávy“. Autoři termín lovit (phish) přitom chápou širěji. Míněny nejsou aktivity přímo nelegální, nýbrž směřující k tomu, aby lidé činili věci, které jsou v zájmu toho, kdo loví. Neustále jsou kolem nás rozhazovány falešné návnady čekající na chybu hlupáka (phool), který návnadu spolkně. A nechá se tak chytit – koupí předraženou a nepotřebnou věc, podlehne lobbistickým skupinám, nechá se nacytat od firem farmaceutických či potravinářských, od finančních trhů, včetně platebních karet nebo dalšími lákadly marketingových a PR „rybářů“. Včetně vějíček s „globálním liberálním Dobrem“ páchaným – v duchu morálního imperialismu – tzv. politickými neziskovkami, ve skutečnosti tvrdě nátlakovými a zpravodajskými agenturami.

3 Oceněn v roce 2001 za zkoumání trhů s asymetrickými informacemi. Srov. Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 2001. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 1, s. 83-92. ISSN 0572-3043.

4 Oceněn v roce 2013 za empirický výzkum cen aktiv. Srov. Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 2013. *Politická ekonomie*, 2014, roč. LXII, č. 1, s. 141-150. ISSN 0032-3233.

5 Srov. Behaviorální ekonomie ve světle tzv. Nobelovy ceny za ekonomii. *Marathon*, 149, 2018, roč. 22, č. 1, s. 12-30. ISSN 1211-8591.

6 Akerlof, G. A., Shiller, R. J.: *Živočišné pudy: Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro celosvětový kapitalismus*. Praha: Dokořán a Argo 2010. 304 s. ISBN 978-80-7363-299-1 (Dokořán), resp. 978-80-257-0335-9 (Argo). Srov. recenzi Teorie živočišných pudů aneb průvodce moderním keynesovstvím. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 6, s. 85-96. ISSN 0572-3043.

Jak se máme bránit? Podle autorů větším množstvím informací, hlubšími znalostmi, adekvátními reformami a regulacemi. Pokud svou neinformovaností a lidskými slabostmi umožníme prodávajícímu dosahovat zisku, bude toho samozřejmě systematicky využívat a s námi manipulovat. Stávající systém, nejen ekonomický, je veskrze prolezlý podváděním, lží a klamem. Každý to musí vědět a musí s tím počítat. Musí předpokládat, že je manipulován, čímž má vznikat i jistá „*rovnováha při existenci lovu na hlupáky*“. Nikdo nesmí prokázat sebemenší slabost, jinak je ihned nemilosrdně uloven. Má to být logické i nevyhnutelné.

Text předkládá množství příkladů z amerického každodenního života, ale i odbornějších ze sféry finančních trhů. Po úvodním naznačení konceptu zmíněné rovnováhy následuje část *Nezaplacené účty a finanční kolaps*. S kapitolou mapují pokušení kolem nás, resp. kapitolou o finanční krizi roku 2008. Druhá část *Jak lovit hlupáky tu či onde*, obsahuje devět kapitol o lovu na hlupáky v konkrétním kontextu: reklama a marketing, nemovitosti, prodej automobilů a kreditní karty, lobbování a politika, potraviny a léčiva, inovace a hospodářský růst, alkohol a tabák a dva konkrétní typy finančních trhů. Závěry formuje třetí část *Závěr a doslov*. Kniha je vybavena rozsáhlým poznámkovým aparátem, s odkazy na bohatou i atraktivní literaturu. Kapitoly jsou zpracovány srozumitelně, přehledně a nechybí ani dílčí shrnutí nebo přílohy.

Jistě nikoli se vším lze vždy souhlasit, leč čtenář nemálo námětů ke kritickému zamyšlení nalézá. Poučné jsou namátkou pasáže o psychologicky a informačně ukotveném lovu na hlupáky a jeho konkrétních technikách. Např. u kreditních karet, přinášejících někomu jistě pohodlí, ovšem za obrovskou vysokou cenu. Nové způsoby lovu na hlupáky jsou spojeny s technologickými inovacemi, které tak nutně nemusí automaticky vést k pokroku. Kniha se věnuje také technikám, jak vydělávat na bankrotu a nepřehlíží ani „*hrdiny odporu*“. Idealisty, kterým není lov na hlupáky lhostejný, poukazují na něj a pomáhají uvádět do pohybu příslušné korigující síly. Ústíci v USA např. do zákonných úprav sociálního zabezpečení, regulace cených papírů nebo zákonů upravujících financování volebních kampaní.

Čtivý titul je sice mírně kritický i provokativní, ale vždy se striktně drží „*v mezích kapitalistického zákona*“. Vyvolává přitom řadu obecnějších otázek. Autoři se opakovaně – povinně – dušují, že jsou zastánci systému založeného na volném trhu. Cíl knihy formulují tak, že usilují, aby tato pomohla lidem se v něm lépe orientovat. Tedy prostě a jednoduše se máme smířit s tím, že jsme neustále manipulováni, podváděni, obelháváni a klamáni. Permanentní klamání a lov na hlupáky má být daní za bohatství díky volným trhům. Za eufemistickým označením lov na hlupáky se v reálu často neskrývá nic jiného nežli lichva, vydřidušství, podvodná spekulace a obyčejná zlodějna. Nejde ale zdaleka jen o praktiky lidských „*šmejdu*“, dobře známých i z našich médií, nýbrž i o chování subjektů zaklínajících se např. tzv. společenskou odpovědností. Které jdou na věc mazaněji. Lov na hlupáky je v soukromokapitalistických mantinelech opravdu přirozený a racionální. A dnes nebývále sílí, což lze chápat jako další z projevů zahnívání kapitalismu a jeho čím dál zřetelněji parazitního charakteru. Skutečně podstatné otázky (včetně vlastnického uspořádání) však kniha neklade, pouze krotce a víceméně neškodně upozorňuje i na negativní stránku tržních principů. Za přečtení ovšem stojí. Možná pomůže rozptýlit i ničím neopodstatněné iluze o společnosti 4.0.

Světová válka byla jenom jedna

Představovanou knihu autor anotace dostal decentně očtenou, tuto bez většího odporu a přemáhání velmi rychle přečetl a zařadil do jedné z knihovniček. Nikoli na místo čelné. Možná se k ní někdy snad i vrátí, a to hlavně kvůli odkazům. Zejména ohledně líčení vzniku, nejistot a problémů nástupnických států po I. světové válce (I. SV). Také přiblížení Balkánu coby bojiště nebo následných střetů na severu Evropy nebývá v literatuře příliš frekventované.

Je však poctivě přiznat, že za své bych si tuto knihu nepořídil. Ani za výrazně méně, nežli za CZK 489. Nic převratně objeveného v ní čtenář alespoň mírně políbený historií totiž nenalézá. Nicméně jako práce popularizační, s množstvím odkazů, jistý účel plnit částečně snad i může. Přiznat publikaci v neposlední řadě taktéž lze, že může vyprovokovat a inspirovat ke kritickému přemýšlení nejen laiky.⁷ O

---

⁷ Autor anotace přitom více inspirací našel ve sborníku Loužek, M. (ed.): *Sto let od počátku první světové války*. Praha: IVK 2014. 157 s. ISBN 978-80-87806-11-1. Což však neznamená, že se vším zde vyřčeným lze souhlasit.

jakém titulu je řeč? O údajném bestselleru *Poražení: Světová válka byla jen jedna* od německého historika R. Gerwartha, který působí v Británii.

Kniha je barnumsky – coby výjimečná – vynášena do nebes, kdy má jít o „*strhující drama let 1917-23 v Evropě*“ i „*znepokojující analýzu*“. O knihu, která má změnit náš pohled na I. SV a na celé 20. století. V I. SV totiž nikdo nezvítězil a poražení byli všichni. Nastartovaný koloběh násilí měl poznamenat celé minulé století, které se tak z odstupu jeví jako nekončící konflikt s přechodnými pauzami na vydechnutí. I. SV končí 11. 11. 1918 pouze formálně. Především Střední a Východní Evropa upadá do chaosu. Dochází k řadě lokálních střetů, které poznamenávají tvář meziválečné Evropy. „*Malé nástupnické státy postupně ovládla nejistota, vynořila se noční můra revolucí, pogromů a etnických konfliktů, které vedly k daleko hlubší devastaci kontinentu, než jaká zůstala po válečných bojích. V ruinách Evropy se probouzela hrozba v podobě fašismu a dalších extrémních myšlenek, které měly brzy triumfovat*“. Práce má odhalovat, proč ve 30. letech 20. století vítězí „*domnělý pořádek nad svobodou*“.

O žádný dramaticky převratný objev se však nejedná, vnímáme-li společenský vývoj v širších souvislostech (a jsme-li, alespoň implicitně, vyzbrojeni jasným světo- i ideonázorem a adekvátní metodologií). Kniha o zohlednění (některých) souvislostí – místy snad i poctivě – usiluje a nelze jí upřít snahu o propojení jednotlivých historických událostí, které by neměly být chápány pouze jako izolované dějinné epizody. R. Gerwarth se přitom specializuje na násilí a brutalitu v dějinách,⁸ což může být čtenářsky atraktivní a vděčné. Vybírá si však to, co mu do koncepce dobře zapadá a místy směšuje jednorázové excesy a systematické násilnosti. Soustředí se na krvavé události, které detailně rozebere a činí z nich dalekosáhlé závěry, často však silně zkratkovitého charakteru. Včetně závěru klíčového, a totiž že Versailleské dohody vraždění neukončily, nýbrž se stávají kořenem ještě většího zla. S čímž v jistém ohledu souhlasit lze. Text se však pohybuje především po povrchu a hlubší pohled např. ekonomický často bolestně absentuje, včetně námátkou zdůraznění bojů o kolonie v konfliktech velmocí atd. Schází také hlubší sonda geopolitická, týkající se rozpadu světové rovnováhy sil etc. etc.

Kniha je psána (i přeložena) srozumitelně a čtivě i pro laiky. Při čtení na jeden záťah však po chvíli už trochu (dost) nudí. Text se tváří odborně, přímo vědecky, a to zejména díky rozsáhlému poznámkovému aparátu se stovkami a stovkami odkazů. Jde však o historický titul popularizační, nikoli primárně vědecký.⁹ Dějiny se snaží autor především popularizovat a dřívější události atraktivně vykresluje očima fiktivního reportéra. Publikace čítá 432 stran, z toho samotný text zabírá pouhých 240 stránek a zbytek tvoří poznámky a literatura. Což je poměr hodně nevyrovnaný.¹⁰ Autor anotace je přitom sám nekritickým stoupencem velmi rozsáhlého poznámkového aparátu ransdorfovského typu. Ovšem nějakou rozumnou hranici je potřeba si vždycky stanovit a také i tuto udržet. Zvláště u publikace takového typu.

Nejde přitom pouze o „*objem*“ poznámek a odkazů, ale i o jejich formální prezentaci. V publikaci jsou poznámky pod čarou nikoli pod čarou na příslušné straně (což by v tomto případě nebylo akceptovatelné), ale až za všemi kapitolami na konci knihy. Přesněji začínají v její polovině. Čtenář otevírá hodně tlustou i těžkou a fortelnou bichli, a s nepříjemným překvapením zjišťuje, že její celou druhou polovinu tvoří poznámky. Což působí divně a mnohý se může cítit snad i trochu podveden. Rýpavějšího kritika napadá, že pokud by poznámkový aparát byl vytištěn úsporněji (menším písmem), ušetřilo by se značné množství stránek. Nemluvě o bibliografii, které vytištěna velikými písmeny (snad dokonce většími nežli samotný text) zabírá neuvěřitelných 66 stránek. Kniha mohla být výrazně útlejší, a i cena přívětivější. O to nakladateli však pravděpodobně nejde a vše je jistě pečlivě promyšleným záměrem. Na druhé straně je nutné uznat, že práce je vcelku přehledná a relativně dobře se v ní orientuje. Daní za to je silně přehnaný – vzhledem k délce vlastního textu – počet stránek.

8 Srov. Bloxham, D., Gerwarth, R. (eds.): *Political Violence in Twentieth-Century Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2011. 270 s. ISBN 9780521182041.

9 Což není kritika ani žádná dehonestace, nýbrž konstatování faktu a uvedení věcí na pravou míru.

10 Zlí jazykové mohou jízlivě glosovat, že alespoň autor těžko může být nařčen z plagiátorství. A to v současné hysterické atmosféře, kdy jsou pořádány především mediální štvance na údajné plagiátory. Nevybírávě hony a veřejné lynče nezřídka motivované důvody např. politickými, s cílem příslušného autora znemožnit, zlikvidovat. Uplatňována je zde vždy presumpce viny. A když nepomohou pilní udavači ani počítačové programy (pokud se dostatečně dlouho hledá, skoro vždycky nějakou shodu někde objeví), vytáhnou se etické kodexy či autocitace.

Anotovaná publikace je rozčleněna na tři části, které vždy sestávají z pěti kapitol. Část první, lakonicky pojmenovaná *Porážka*, se věnuje vývoji na východní frontě, který vedl ke kapitulaci Ruska a jeho vystoupení z války a situaci na frontě západní během posledního roku I. SV. Zevrubněji rozebírá i válečný vývoj na Balkáně, kde pro většinu zemí I. SV představovala pokračování balkánských válek z dřívějších let. *Revoluce a kontrarevoluce* je název části druhé. Působivě dokladuje, že stav, který v Evropě po podepsání příměří v listopadu 1918 nastal, rozhodně nelze označit jako mírový. O idylickou dobu nešlo. Ke střetům, krvavým nepokojům, brutálním zvěrstvům, pogromům i přímo občanským válkám dochází na řadě míst Evropy. Závěrečná část *Rozpad impérií* se orientuje na problémy spojené se zánikem starých říší a stanovením hranic nástupnických států, včetně Československa. Kterému příliš veliký prostor věnován není. Zaujme přitom neidealizovaný pohled na legionáře, který toto u nás tabuizované téma (tatiček TGM a čačtí legionáři jsou pro mnohé posvátní a zcela nekritizovatelní)¹¹ staví do realistictějšího světla.¹² Situaci v poválečné Evropě příliš nezklidnila mírová jednání v Paříži. S výsledky Versaillské konference nebyl spokojen vlastně téměř nikdo.¹³ Nelze se vůbec divit, že již brzy hesla o odmítnutí podmínek „*versaillského diktátu*“ získávají v Německu značně širokou podporu. A nejen v Německu.

V epilogu, s názvem „*Poválečná“ krize a krize Evropy v meziválečném období*, autor dospívá k závěru, že obecný mír je v Evropě nastolen až roku 1923. Stál však na nebývale vratkých základech. Většina tzv. demokratických evropských států během dalších let přechází na nějaký druh autoritativního režimu. A nakonec v předvečer II. SV tak lze v celé Evropě dohromady napočítat tzv. demokratických zemí méně, nežli v předvečer I. SV.

Geografický determinismus pro 20. a 21. století

Prolog je téměř na chlup stejný jako u výše představovaného titulu. Jde o knihu od kamaráda p. PH, který kupuje a čte skoro úplně všechno. Přečtenou mi tuto daroval a já ji neposlal dále (jako drtivou většinu darovaných knih),¹⁴ nýbrž zasunul do zadní řady jedné z knihovniček. Knižka je zajímavá i

11 Obdobou je – stále obtížněji a obtížněji udržovaný – mýtický kult Václava Havla a hrdinných disidentů.

12 Na s. 189 jsou připomínány některé násilnosti na civilistech, které údajně měli páchat čeští legionáři, kteří se postupně navraceli domů a poté vytvořili jádro nové československé armády. Pohled do poznámkového aparátu, resp. využití literatury však odhaluje, že jde o prameny převážně německé, které mohou být i účelové.

13 Nejenom pro politické ekonomy připomeňme, že na Versaillské mírové konferenci v roce 1919 jako člen delegace britského ministerstva financí figuruje J. M. Keynes. Staví se proti výši válečných reparací uložených Německu, podává demisi a po návratu do Cambridge píše knihu *Ekonomické důsledky míru* (česky Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2004. 200 s. ISBN 80-7325-043-8). Keynes argumentuje, že konečná podoba Versaillské smlouvy je zárodkem velikých konfliktů v budoucnosti. Jedná se o výstižnou předpověď.

14 Z poslední doby namátkou reportážní text z Afganistánu z pera polského novináře jménem W. Jagielski (*Modlitba za déšť*. Žilina: Absynt 2018. 454 s. ISBN 978-80-8203-063-4). Kniha tuctová, nijak extra čtivá. Že je Afganistán komplikovaná země, i to, že našinec by tam žít nechtěl (s Tálíbánem i bez Tálíbánu) je dobře známo i bez ní. Vnučuje se otázka, proč tam velmoci pořád lezou? Dobýt ani ovládnout se země nedá („*hrob velmocí*“), a co tam vlastně je? (Nabízí se glosa Frišterského z Dobytyí severního pólu: „*Co je tady? Prd*“). Neúprosný diktát geopolitiky či arogantní namyšlenost politiků a lampasáků, že jim se to konečně povede? V knize zaujmou pasáže o hlídkách Tálíbů z Oddělení pro předcházení neřesti a pro podporu ctnosti. Nic neřeší a všechny pro jistotu výchovně seřezou. Což se jeví jako inspirující při sledování neuvěřitelné liknavosti úřadů při vyklízení léta okupované žižkovské Kliniky. Co se však divíme, vždyť klinikářům fandí i primátor. A to jsme si – my opravdoví Pražáci (kterých moc nezbylo) – naivně mysleli, že nás nic horšího nežli Krnda, potkat nemůže. Může (Přitom oba pocházejí ze stejné líhně „*globálního Dobra*“ ala GS). Douška ke klinikářům: Tohle má být nová levice? Potěš pán Bůh i Karel Marx ... Levice postmoderní, liberální, městská, intelektuální, kulturní, evropská, internacionální, sluníčková, vítačská? Levice 4.0, 5.0? Nebo spíše 0.0 (tj. OO = WC)? Tedy feťácko-teroristické smetiště, kde se hygienou a pořádkem příliš nezatěžují? (Výstižně onu nevoňavou hrůzu popsal i nafotil JXD v *Reflexu*). Prý „*demokratizují vlastnictví*“. Obdobně jako další dáreček, který „*osvobožoval zboží od cen*“ –

inspirativní, nikoli však převratná a sám bych si ji za vlastní peníz nezakoupil. I když u této bych několika stokorun asi litoval méně nežli u knihy předcházející.

Na první dojem nemálo atraktivní titul *V zajetí geografie* má být „*intelligentním úvodem do geopolitiky našeho čím dál složitějšího, chaotičtějšího a provázanějšího světa*“. Má jít o brilantního průvodce moderními dějinami, který na poměrně malé ploše údajně shrnuje to nejdůležitější, co údajně potřebujeme vědět o současném světě. V deseti kapitolách, věnovaných Rusku, Číně, Spojeným státům, Evropě, Africe, Blízkému východu, Indii a Pákistánu, Japonsku a Koreji, Jižní Americe a Arktidě (ke každé je přiložena mapa), autor objasňuje v širších souvislostech nejdůležitější okolnosti, které ovlivňují minulost, přítomnost a budoucnost regionů a současných globálních velmocí. Tak praví, a chválí, oficiální recenze. Intelligentní kniha je, srozumitelná a přístupná i laikům také. Se slůvkem brilantní bych ale osobně spíše šetřil. Brilantní přitom rozhodně není otrocky těžkopádný český překlad.

Autorem díla je britský novinář a zpravodaj T. Marshall, specialista na mezinárodního dění.¹⁵ S nemalými problémy, zdaleka nejen definičními, je spojen již samotný termín geopolitika. Jeho význam se mění v čase a je závislý na kontextu.¹⁶ K tomu přidejme ambiciózní podtitul knihy *Jak lze pomoci*

tj. smrděla mu jakákoli práce, tudíž kradl jako straka, a ještě se prezentoval coby revolucionář (Příznačné je, že postmoderní tzv. levičáci nehovoří o zespolečenštění výrobních prostředků, to totiž moc zavání prací. A té se bojí ze všeho nejvíce. Proto konstruuje a šíří fantasmagorie typu antipráce, kdy prý všechno za nás už brzy udělají roboti. A oni budou za flákání dostávat nepodmíněný příjem a aktivisticky měnit svět podle svých úchylných vizí). Okupující klinikářští „*lepšolidé*“ (ve skutečnosti velké, tragicky nedospělé děti – nevychovaní, rozmazlení, sebestřední, IT fakani – beroucí život jako nepřetržitý karnevalový mejdan s otevřeným koncem, který ti ostatní samozřejmě vždy zaplatí i uklidí) do médií kvílí, že nemají kam jít. Má se jednat o absolventy genderových studií a obdobných paoborů, které nikdo nechce platit (není divu) a oni prý nemají na bydlení v centru metropole. Požadují zadarmo veliký samostatný pokoj, vlastní sociální zařízení, připojení na wifi a kdovíco ještě. Berou to jako naprostou samozřejmost, mají přece jenom samá práva a nároky. K tomu se samozvaně pasují na vyvolené k páchání „*liberálního Dobra*“. Inzeráty firem, shánějící tisíce lidí na užitečnou práci je přitom vůbec nezajímají. Nepřekvapí, že tato netáhla nikdy neobsadí prázdný barák někde na Tachovsku nebo v Bruntále. Vždyť tamější lidé by se přece také tuze rádi zušlechťovali hodnotnými přednáškami, jazykovými a jinými kurzy i revitalizovali staré věci ... Ze Žižkova je ovšem blíže do médií a Praha je městem vyvoleným pro nejrůznější parazity. Klinikáři na Žižkově oblíbení nejsou. Diplomatically řečeno. Kavárenský kolovrátkový argument zní, že se obáváme toho, co neznáme. Čím však více klinikáře (nechtěně) poznávám, tím více se utvrzuji v tom, že mne nijak neobohacují. Naopak. Klinika Žižkov rozhodně neuzdravuje. My, Žižkováci se děsíme všech pochodů za Klinikou. Po celém žižkaperku agresivně napadají kolemjdoucí hulákající kreatury, kterých by se štítily i bezdomovci ze Sherwoodu. Špinavé fetky vesele rozhazují jehly po parcích, kde si hrají caparti, někteří aktivisté – bez ohledu na pohlaví – pozvracení, pomočení, pokálení (skuteční dobrotrusové ...) a musejí být ostatními vlečeni. K jejich hobby patří převrácení popelnic a kontejnerů, hod odpadkovými koši na dálku a do výšky (do oken), běh přes auta (zásadně bílé barvy), kopání do všeho a neustálé sprejování (nejraději po opravených omítkách či nových dveřích). Vskutku nádherné obohacování nás, zaprděných maloměstských zápecníků a uboze provinčních tradicionalistů, tj. bílých rasistů, xenofobů a sexistických čuňat ... Další osobní setkání jsem absolvoval při posledním návratu ze Slovenska. Z Liptova, ze Sv. Jána plného nejenom nádherné přírody, ale i nádherně normálních chlapů a nádherně normálních ženských. V metru na Jiřáku mne uvítala sem tam zmateně pochodující dredovaná blbka. Ve fetišáckém rauši. Nesrozumitelně cosi vykřikuje, agresivně naráží do starých i mladých lidí a zuřivě mává transparenty: „*Pryč s týráním zvířat!*“ a „*Žižkovská Klinika*“. Vůbec jí nevádí, že na vodítku za sebou vláčí nebohou čivavku, která nestačí šílenému tempu a bříškem vytírá peron. V Riegrových sadech zuří párty proti týrání zvířat ... Co se potom povalovalo na chodnících raději ani nepopisovat.

15 Jeho poslední kniha *Divided: Why We're Living in an Age of Wall* (London: Elliott & Thompson 2018. 272 s. ISBN 9781783963423) mapuje barikády, resp. ličí současný svět, který má být rozdělen více nežli kdy jindy. Rozdělena je také Evropa, kdy se „*v srdci Evropanů nepodařilo nikdy nahradit koncept národního státu*“.

16 Srov. nejasné definice geopolitiky v pojetí geografickém (disciplína o vztazích politiky a geografického prostoru či popis zákonitosti pohybu moci a síly v prostoru, resp. analýza politických problémů, kladoucí důraz na teritoriální souvislosti) vs. přírodovědecká pojetí (včetně vulgárního geografizmu) vs. pojetí žurnalistické a pojetí praktické politiky. V posledně jmenovaných geopolitika figuruje i jako synonymum světové politiky i politické

deseti map pochopit světovou politiku. Což nemálo zavání geografickým determinizmem. Podle tohoto zcela určující roli ve společenském vývoji sehrávají geografické podmínky (podnebí, vlastnosti půdy, vertikální a horizontální členitost zemského povrchu, velikost a směr toku řek, ostatní vodstvo, flóra, fauna či nerostné bohatství). Společenské jevy jsou zde vysvětlovány geografickými příčinami. V duchu představy, že charakter sféry sociálně-ekonomické je úzce příčinně spojen s vlastnostmi sféry fyzicko-geografické. Kdy z vlastností přírodního prostředí je přímo odvozován nejenom charakter hospodářství a dalších lidských aktivit, ale i např. fyzické, psychické a charakterové vlastnosti obyvatelstva.

Jde o přístup sice bezesporu zajímavý, čtenářsky i atraktivní a vděčný (a mnohdy vyvolávající nemálo vášnivé diskuze), leč hodně, hodně zjednodušující. Rozhodně jím nelze vysvětlovat úplně všechno, v duchu vulgárního geografizmu. Na druhé straně ovšem nelze vliv geografických podmínek, resp. zeměpisných reálií ani zcela přehlížet či záměrně nedoceňovat. Jak se nezřídka děje nejenom v historických pojednáních, ale i v žurnalistice či analýzách mezinárodního dění a problémů. Geografické poměry bezesporu významně ovlivnily vývoj celého lidstva a dodnes vykazují výrazný vliv na rozhodnutí a chování i politiků a státníků. Nelze samozřejmě opomíjet ani podmíněnost procesů přírodních a lidských aktivit, které často zůstávají na charakteru přírodního prostředí velmi silně závislé.

Představovaná kniha klade klíčový důraz na přirozená geografická omezení,¹⁷ leč obvykle nezůstává pouze u těchto. Snaží se o postžení i širších souvislostí moderních světových politických dějin, což autor vcelku umně kombinuje s osobními postřehy, které získal jako novinář na mnoha místech globu. S mnohým vyřčeným přitom ale souhlasit opravdu nejde.

Silicí nejistoty a nebezpečná chaotizace dneška vyvolávají, a pronikavě zesilují, poptávku po geopolitických výkladech světa. Marshall ten svůj startuje – nepřekvapivě – Ruskem.¹⁸ „*Tedy zemi, kde se jen těžko hájím moc, a tak její vůdci už po staletí hledají kompenzaci v expanzi so okolního světa. Je to ona země, jež na západě nemá žádné hory. Rusko*“ (s. 13). Tudíž se zde čtenář samozřejmě setkává s líčením posedlosti Putina Krymem a Ukrajinou. Což přitom autor činí stylem pragmatickým, nemoralizujícím, kterého se ostatně drží ve většině textu.

Kniha pokračuje Čínou (včetně výkladu, proč se nemůže vzdát Tibetu) a přechází k USA, které vykresluje coby „*dobrou adresu*“, resp. dokladuje předurčenost USA stát se světovou velmocí. Následuje lekce z geopolitiky a politických dějin Západní Evropy. Pro našince jsou mnohdy poučné, a místy možná i překvapivé, pasáže věnované Africe, Blízkém Východu, Indii a Pákistánu, Koreji a Japonsku, Latinské Americe, a dokonce Antarktidě. A co Arktida?

Představovaná kniha chytře provokuje mnoho otázek, včetně současných posunů pólů moci, kdy aspekty geopolitické opomíjet nelze. Namátkou může jít např. úvahy o tom, zda se opravdu v současnosti hlavní osou globálního vývoje stávají vztahy mezi USA a Čínou. Nebo o vícevrstevnatosti postamerického světa, o mixu pólů vlivu, kdy sice USA zůstávají vojensky nejsilnější, nicméně v ekonomické sféře je již situace vyrovnanější. Ambice Ruska pak mají spočívat v tom, že se chce stát

---

geografie. Termín geopolitický bývá často chápán též ve smyslu velmocenský nebo mocenský. Tudíž může vyjadřovat prakticky cokoli z oblasti mezinárodních vztahů. Mnohdy se však jedná o slovo bez zřejmého významu používané pro zdůraznění významu – jako důležitý, významný apod. Anotovaná publikace konstatuje, že geopolitika „... zkoumá, jak porozumět mezinárodnímu dění prizmatem geografických faktorů“ (s. 8).

17 „*Geografie byla odjakživa svého druhu vězením. Vězením, které definuje, čím daný stát je a čím být může. Vězením, z něhož světoví vůdci mnohdy jen obtížně hledají cestu ven*“ (s. 277).

18 Úvod startuje takto: „*Putin o sobě říká, že je věřící a má silný vztah k ruské pravoslavné církvi. Je-li tomu tak, možná se každý večer před usnutím modlí a táže Boha: „Proč jen jsi na Ukrajině nestvořil nějaké hory?“*“ (s. 7).

hlavní geoeconomickou a geopolitickou křižovatkou střední Asie, severní Asie a jihovýchodní Asie (včetně např. diskuzí o ruského konceptu „*Velké Euroasie*“). Přitom se stále naléhavěji vynořují vážné pochybnosti o budoucnosti Evropy. Je to pořád „*dobrá adresa*“? Možná by snad i byla, kdyby sama sebe nechtěla nepochopitelně zničit. Fašizující, umírající liberalismus ji (i celý svět) stahuje do chřtánu pekelného. A hodiny ukazují za pár minut dvanáct. Moc času na záchranu normálních lidí i života nezbyvá.

Dodejme, že u této anotované publikace je závěrečný přehled pramenů naopak zase snad až příliš skromný a stručný – zabírá pouhé čtyři, nikoli přehnaně zaplněné, stránky. Nechybí rejstřík. Závěrečné resumé: Doporučit knihu lze. Snad by stála i za detailnější srovnání s titulem *Pomsta geografie: Co mapy vyprávějí o příštích konfliktech a boji proti osudu*. Od autora R. D. Kaplana (česky Trnová: Bourdon 2013. 384 s. ISBN 978-80-905173-6-3). Dle anotace se tato snaží popsat základní předurčení historického vývoje jednotlivých oblastí světa tím, v jaké geografické poloze se nacházejí, a jak tato ovlivňuje jejich osudy a další možný vývoj. Tuto autor anotace kupovat ani shánět nehodlá, leč když mu bude darována

...

4. Pracovní materiály

K významu dobré teorie

Radim Valeník

Následující materiály jsem vybral ze svého blogu, viz:

Jsou ze seriálu, který uveřejňuji pod společným úvodním názvem TEORIE DNEŠKA.

V prím dílu uveřejněném 11. 11. loňského roku jsem napsal:

Jak vždycky zdůrazňuji, bez dobré teorie to nepůjde. Potřebujeme využít sílu poznání:

- *K tomu, abychom měli jistotu konání.*
- *K tomu, abychom věděli, o co jde a co dělat.*
- *K tomu, abychom se poučili z omylů a odpověděli na otázku, proč se změna k lepšímu nedaří.*
- *K tomu, abychom měli ideovou převahu a byli schopni čelit lidské hlouposti.*
- *K tomu, abychom našli společnou řeč.*
- *K tomu, abychom měli oporu pro uhájení morálních zásad.*
- *K tomu, abychom byli motivováni vědomím ideové (racionální a s tím spojené morální) převahy.*

Viz:

Hlavní myšlenkou je, že v současné době je velmi potřebné a současně reálné to, aby **začalo fungovat společně sdílené jádro srozumitelné, perspektivní a realistické vize řešení současných problémů**. Jádro, které obsahuje jak to, v čem se shodneme, tak to, v čem se neshodneme, ale víme, v čem se neshodneme a víme, že se potřebujeme a dokážeme shodnout.

Zde jsou ty díly, které jsem vybral:

Aktuální al-Fárábí (78. díl)

27. leden 2019

Když jsem před brněnským setkáním, které bude 16. 3. na zajímavá současná témata, přemýšlel, jak uvést svoji myšlenku o významu **srozumitelné, perspektivní a realistické vize**, vzpomněl jsem si na odkaz jednoho z nejzajímavějších myslitelů v dějinách lidstva. Na **al-Fárábího** (870-950 n. l.), jednoho z největších znalců Aristotela, všestranného vědce, který se mimo jiné zasloužil o racionální kultivaci islámského náboženství. Ve Wikipedii najdeme mj. tuto charakteristiku jeho přínosu:

"Al-Fárábí překvapuje dodnes svým pohledem na náboženství. Vyznával totiž, že na světě je jen jedno jediné náboženství a veškeré náboženské systémy jsou pak jeho projevy. Všechna náboženství jsou

pravdivá a zjevují se ve formách, které se přizpůsobují zvyklostem určitého regionu, respektive kultuře. V jeho pojetí šlo tedy o centrální ucelený systém náboženství, které se vztahují ke svému středu, jedinému Bohu, přičemž ale rozeznával míru vyvrátenosti jednotlivých projevů v různých stádiích duchovní zralosti na cestě k Bohu a v různých plánech skutečnosti. (Velké postavy východního myšlení. Praha: Prostor 1998, str. 515-522.)"

Viz:

Podle al-Fárábího čím vyvrátenější představu o Bohu máme, tím lépe si náboženství plní svoji regulativní funkci ve společnosti. Na cestě k poznávání Boha je nutné překonávat nejrůznější omezení v různých kulturách, která jsou daná nižší úrovní racionálního poznání a společenských vztahů. – V té době šlo skutečně velmi silný posun vpřed, kterému můžeme být dodnes vděční za to, že existují formy islámu, které jsou slučitelné s tím, co chápeme pod všeobecnými lidskými hodnotami v jejich moderní podobě.

Jen pro zajímavost. V Kazachstánu jsem si oblíbil koňak s názvem Al-Fárábí. Vynikající. Důstojné uctění odkazu velkého myslitele. A v přepočtu z tenge na naši měnu stál 84 korun půl litru. Přivezl jsem jich domů šest (v rozporu s předpisy, ale neodolal jsem a celníci to tolerovali).

Odkaz al-Fárábího zmiňuji právě v kontextu toho, jak chápat srozumitelnou, perspektivní a realistickou vizi. Každý máme nějakou představu o tom, co je příčinou současných problémů a jak je řešit či proč je nelze řešit. A tyto představy máme zpravidla velmi odlišné. Čím více se budeme přibližovat ve svém chápání k odhalení toho, o co ve společnosti jde, a na této cestě budeme překonávat různá omezení daná tím, že vidíme realitu z různých zorných úhlů, že jsme vybaveni odlišnými poznatky a zkušenostmi, že máme různé zájmy, tím větší roli může srozumitelná, perspektivní a realistická vize sehrát.

Al-Fárábí považoval za hlavní nástroj sjednocování představy o Bohu rozum, racionální poznání, konkrétně pak rodící se vědu. Ta umožňovala odhalovat předsudky či stereotypy (často hluboce zakotvené v kmenových, etnických či stavovských animozitách) a jiné balasty na cestě k pochopení velikosti Boha v jeho úplnosti. Proto také vycházel z Aristotela a sám se o rozvoj vědy v několika významných směrech zasloužil. V dnešní době by při hledání vize měl rozum, racionální poznání, konkrétně pak věda, která od té doby hodně povyroستla, sehrát rovněž důstojnou roli.

Nejbližší úkol: Dosáhnout toho, aby **začalo fungovat dobře prokomunikované a živé jádro srozumitelné, perspektivní a realistické vize**. Nemusí obsahovat jen to, na čem se shodneme, jeho součástí může být i vymezení toho, o čem víme, že se zatím neshodneme, ale víme, že je důležité, abychom si postupně danou problematiku ujasňovali.

Teorie r. 68, 89 a dnes I (104-106. díl)

22.-24. únor 2019

V rámci seriálu o významu teorie jsem se rozhodl uveřejnit úryvky připravované studie na téma role teorie v bouřlivých společenských dobách, které jsem měl příležitost zažít. Hlavním důvodem, proč zveřejňuji v ještě "nevyladěné" podobě (což může mít za následek různé negativní reakce) je, že nás (tím myslím zejména EU) v dohledné době patrně čekají společenské ekonomické a politické turbulence. Jsou hrozbou i příležitostí. Dobrá teorie v nich může sehrát velmi užitečnou roli. Diskuse o významu teorie by se proto neměla odkládat. To je smyslem následující série, která, jak doufám, přispěje k doplnění mého jednostranného pohledu.

1. část: Úvod a rok 1968

Z hlediska připomenutí hlavní události před 30 léty, tj. listopadu 1989, nás čekají hodně intenzivní, hodně vášnivé, hodně zpolitizované a patrně i hodně "cinknuté" diskuse o tom, jak to tehdy bylo.

Považuji za důležité se na uvedenou problematiku podívat z hlediska toho, jakou roli hrála teorie v minulosti a jakou hraje dnes. Vycházím z toho, že i dnes, právě tak jako kdykoli dříve platilo a platí: **Bez revoluční teorie není revoluční hnutí.**

Protože někteří si pojem "revoluce" vykládají různě, upřesním:

- Bez dobré teorie se problémy doby vyřešit nepodaří.
- Bez dobré teorie se ti, kteří do dění vstupují s těmi nejlepšími úmysly, stávají manipulovatelnými figurkami sloužícími těm, kteří problémy, z reakce na které povstal odpor, vyvolali.

- Bez dobré teorie se podaří každé hnutí odporu vůči stávajícímu stavu, které se snaží o nápravu, kontaminovat a ovládnout těmi, kteří neutěšený stávající stav zavinili.

- Bez dobré teorie budou turbulence společenského dění mnohem větší, nákladnější a povstane z nich mnohem více bolesti.

- Bez dobré teorie nastoupí místo étosu zklamání.

Při přemýšlení o významu teorie mě napadlo (jak už jsem psal dříve), že by stálo za to porovnat několik událostí, které jsem osobně prožil, konkrétně:

- 68 u nás

- 68 ve Francii i Německu

- 89 (letos 30. výročí)

- současnost u nás

- současnost ve Francii

a to vše vzájemně z hlediska úlohy teorie, konkrétně:

- 68 u nás 68 ve Francii i Německu z hlediska role teorie u nás a tam

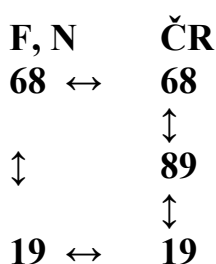
- 68 u nás a 89 (letos 30. výročí) u nás z hlediska role teorie před 51 léty a před 30 léty (mj. moc zajímavé)

- 89 (letos 30 výročí) u nás a současnost u nás z hlediska role teorie tehdy a nyní (v čem se poučit)

- 68 ve Francii i Německu a současnost ve Francii z hlediska role teorie (taky moc zajímavé)

- současnost u nás a současnost ve Francii z hlediska role teorie

Názorně:

Nepretenduji na úplnost, jde mi jen o otevření diskuse k této otázce a formulování některých vlastních postřehů, které spojují to, co jsem prožil jako účastník událostí, s tím, co jsem měl možnost později prostudovat, a to vše prizmatem těch životních zkušeností, k nimž jsem dospěl. Vše z hlediska role teorie.

Rok 1968 u nás

Hlavní diskuse, která u nás v teorii probíhala, souvisela s úlohou trhu a společenského vlastnictví. Úloha nejvýznamnější osoby, která u nás v oblasti společenské vědy v té době působila, Radovana Richty, byla vedlejší. Z osobností angažujících se v ekonomické oblasti lze zvýraznit hlavně Otu Šika (působícího na půdě KSČ) a Vladimíra Kadlece (působícího v akademické sféře a současně i jako iniciátora neformálních, ale významných setkání na jeho chatě na Křivoklátsku).

Ekonomové, kteří tvořili hlavní ideové zázemí navrhovaných změn (šlo o to, aby hospodářství lépe fungovalo), se snažili zejména o rehabilitování trhu (obnovu jeho základních funkcí, a to zejména v oblasti investičních statků), aniž by došlo k zásadní privatizaci. Rovněž tak se předpokládala regulace založená na strategických prognózách.

Důležitým aspektem byl pokus reagovat na problémy fungování společenského vlastnictví, na které velmi důrazně a teoreticky přesně upozornil jugoslávský ekonom Milovan Djilas již v padesátých letech ve své "Nové třídě" (vyšla i v češtině). Řešení se tehdy hledalo ve větší účasti pracujících na řízení, tj. dělnických radách (což trochu paradoxně navazovalo na myšlenky V. Lenina ze závěrečné etapy jeho tvorby, který se zabýval tím, jak "reorganizovat dělnicko-rolnickou inspekci", když viděl, jak funguje státní aparát postátněné ekonomiky v centru i regionech).

Podle mého již zesnulého staršího přítele Ivo Tretery (filozofa), který se účastnil jednání na Křivoklátsku ve skupině Vladimíra Kadlece, tam jednou dorazil i velmi mladý Václav Klaus. Bylo to těsně po přijetí Akčního programu v květnu 1968, do kterého se reformní skupině ekonomů podařilo protlačit všechny jejich požadavky. Václav Klaus tam už tehdy požadoval jít dál a do popředí vyzdvihnout pojem privatizace, což se většině zúčastněných zdálo být něčím nereálným.

Ve většině ideových diskusí do popředí nevystupovaly otázky ekonomické, ale politické, konkrétně vedoucí úlohy KSČ a jejího omezení, tj. přechodu k politicky pluralitnímu systému.

Inspirace z nástupu tzv. "Nové levice" v západních zemích, zejména Francii (ale i Německu) se do ideového dění a teoretické produkce promítaly poměrně omezeně, neovlivnily výrazně ani mládež.

Shrnutí:

Teorie byla na poměrně dobré úrovni. Byla navázána na řešení aktuálních problémů. Pozvedla se do koncepční výše překonání nedostatků, které přineslo implementování sovětského vzoru socialismu. Její podněty si nacházeli vstřícné přijetí i politických představitelů země (více, než kdykoli jindy před tím i později). Teorie však ještě nebyla schopna plné reflexe příčin problémů, s nimiž se pokus o vybudování nové společnosti setkával, uchovával určité iluze, s nimiž se potýkáme dodnes. Teorie neměla v té době žádnou výraznou a společností akceptovanou "ne-socialistickou" alternativu a ani nečerpala z aktuálních podnětů v zahraničí (hnutí "Nových levých").

2. část: Rok 1989

Před rokem 1989 byla z hlediska role teorie v naší zemi (české části bývalé ČSSR) podstatně odlišná situace od roku 1968. Ve veřejném mínění převažovala konvergenční představa (Západ a Východ se budou přibližovat), ovšem s tím, že již neexistovala ambice "lepšího socialismu", od kterého bude moci i

Západ převzít pozitivní prvky. Určitou naději představovala zpočátku (kolem roku 1986-1987) Gorbačovova "perestrojka", ale po té, co vyšla v češtině jeho až trapně ideově vyprázdňená knížka "Nové myšlení pro nás a celý svět", bylo zřejmé, že neexistuje žádné koncepční zázemí pro změny, jejichž perspektiva se rychle blížila. (Gorbačovovi se "po česku" začalo přezdívat "Míša Hovorka", což vystihuje vše.)

K odpovědi na otázku "Co dělat?", existovalo několik přístupů:

- Husákovo vedení KSČ bylo proti jakýmkoli změnám, snad spoléhalo na to, že "možná přijde kouzelník", oslabovala pozice Štrougala, posiloval Biřák, určité naděje se vkládaly do Hegenbarta a toho, že se snad "Slušovický zázrak" může rozšířit na celou republiku, resp., že vzniknou další ostrůvky pozitivních deviací, které se propojí.

- Výrazem určitého úsilí po větší koncepčnosti projevované "shora" a historickém nadhledu bylo vytvoření Prognostického ústavu ČSAV, kde se soustředila řada významných intelektuálů a kterému bylo vytvářeno i určité image. Vlastní produkce však spíše jen analyticky poukazovala na nutnost i možnost změn, ale konkrétní cestu nenabízela, jakkoli ji uměl Valter Komárek dobře propagandisticky až šoumenovsky prodávat. A tak vlastně "Prognosták" posloužil spíše jen jako nová základna pro výrazné rozšíření vlivu skupiny Václava Klause, která sem přemístila svůj hlavní štáb z pobočky Vědeckotechnické společnosti v Československé státní bance (i když nadále působila i zde).

- Vznikají ještě další instituce – Vládní výbor pro otázky plánovitého řízení, Český prognostický ústav při VŠF, Ústřední ústav národohospodářského výzkumu, kde začala působit skupina kolem Ladislava Rasmicha (v ní jsem měl možnost působit na částečný úvazek i já).

- Dokonce se začala formovat i opoziční skupina uvnitř KSČ, a to konkrétně kolem Domu politické výchovy v Praze a následně pak přes personální vazby i kolem Městské politické školy v Praze. "Druhé centrum ve straně", jak byla skupina nazývána, vzniklo komickým způsobem. V honbě za stoprocentní "provúmlovanost" se na ÚV KSČ zjistilo, že někteří soudruzi, kteří na VÚMLU přednášejí, sami VÚML nemají. A tak se požadovalo, aby si ho udělali. Argumentem bylo, že sice přednášejí, ale jen jeden předmět. Vedení Domu politické výchovy na návrh některých lektorů rozhodlo, že si další předměty udělají tím, že je budou také přednášet, což by bylo pochopitelně absurdní. A tak se dohodlo, že na DPV v Praze vznikne nová a vyšší forma stranického vzdělání, kde si budou vybraní lektori přednášet vzájemně mezi sebou. Sešlo se nás tam asi třicet. Můj šéf katedry filozofie, vynikající kmet z oboru přírodních věd Čeleda, vždy vtipný a sarkastický profesor Filipec, Míla Ransdorf, někteří moji další (tehdy) mladí vrstevníci, ale třeba i Purš (tehdy ředitel krátkého filmu) či herec Větrovec. Diskuse byly od počátku velmi otevřené a zajímavé. Asi po čtyřech schůzkách bylo shora rozhodnuto, že se další už nebudou svolávat. Ale platforma pro setkání přežívala dál. Významnou roli sehrál i Obvodní dům politické výchovy na Praze 1, který pořádal velké množství nejrůznějších akcí a s velkou intenzitou. Zcela otevřeně se řešila otázka zásadních změn, ujasňování vztahu k vývoji v Sovětském svazu, očekávaného vývoje ve srovnání s rokem 1968. Bouřlivák Jaromír Sedlák, lektor ÚV KSČ, vystupoval tak otevřeně, že mu byl oficiálně zakázán vstup na půdu OV KSČ Prahy 1, což však nikdo nebral vážně.

- Z hlediska přínosu k diskusím o tom, na jaké změny se připravit, jak proběhnou, v co vyústí, jak je přiblížit, jak uhájit pozici naší země v těchto změnách, jak realizovat nezbytné ekonomické reformy apod. působil tzv. disent soustředěný kolem Charty 77 a osobnosti Václava Havla poměrně sterilně. Nemám zde na mysli významnou politickou úlohu, kterou sehrál, ale příspěvek k teoretické reflexi dění. Absence této teoretické reflexe později vedla k tomu, že tato skupina byla z hlavního proudu dění postupně vytlačena a sám Václav Havel posloužil jen jako figurka posvěcující největší globální lumpárny.

- Nejlépe připravenou a nejintenzivněji pracující na jasné vizi přeměn byla skupina kolem Václava Klause, která měla hluboké kořeny ještě v dobách, kdy působila pod hlavičkou Sekce mladých ekonomů České společnosti ekonomické, později našla příznivé podmínky v rámci pobočky Vědeckotechnické společnosti v České státní bance, kde pořádala pravidelné semináře a postupně rozšiřovala i okruh příznivců. Z vynikajících osob, které zde působily, připomenu Vladimíra Rudlovčáka (vybral jsem ho právě proto, že on sám se nikdy nezviditelňoval, ale byl to koncepční dřič). Přechod části osob do Komárkova Prognostického ústavu ČSAV pozici skupiny výrazně posílil. Určitou konkurencí byla skupina kolem zkušeného a pracovitého Ladislava Rasmicha, jejíž práce se zúčastnil i Ivan Kočárník (ten zprostředkoval výměnu názorů s Klausovou skupinou a později se stal jednou z klíčových a nejvýkonnějších osobností Klausova transformačního manévru). Rozdíl v názorech byl v tom, že pro Klausovu skupinu byla klíčem transformačního manévru privatizace, Rasmichova věnovala pozornost liberalizaci trhu, a to i z hlediska zahraniční směny, ale bez privatizace (předpokládala, že teprve v podmínkách společenského vlastnictví může trh plně rozvinout své funkce). Užitečné diskuse mezi oběma skupinami organizoval Michal Mejstřík z pozice obnovené Sekce mladých ekonomů na Ekonomickém ústavu ČSAV (měl jsem příležitost se jich aktivně účastnit). Na nadcházející a rychle se blížící změny byla Klausova skupina připravena nejlépe. Teoreticky i personálně. Mimo jiné –

vyznačovala se (a dodnes v podobě působící pod hlavičkou Institutu Václava Klause vyznačuje) velkou pokorou před teorií a úctou k její autoritě. Ojedinelou nejen u nás, ale i ve světě.

- Nelze opominout osobnost Miroslava Ransdorfa, který působil rovněž v Prognostické ústavu ČSAV a později se angažoval v politice v rámci KSČM. Před listopadem 1989 navrhoval vytvoření intelektuálního vnitrostranického opozičního centra, Společnosti Jany Švermy. K tomu pro určité názorové neshody nedošlo, ale kontakty byly využity při vzniku Demokratického fóra komunistů v prvních dnech po 17. listopadu 1989. Ransdorfov přínos byl zejména osvětový, pokud jde o část levicově orientované veřejnosti. Přes mimořádně velkou erudici a široký záběr se však nepokusil o reflexi doby ve smyslu pochopení podstaty změny, kterou globální společnost (a v rámci ní i my) prochází.¹⁹[1]

Pokud bych se měl pokusit o určité shrnutí, pak bych řekl asi toto:

- Rok 1989 byl spojen s vyvedením ze slepé uličky, do které se země dostala v důsledku historického experimentu, ale i okupace cizí mocí s příslušným historickým experimentem souvisejícím

- Patrně nebyla v té době reálná plná teoretická analýza příčin selhání toho, co můžeme nazvat "socialistickým experimentem" (do uvozovek dávám proto, že toto slovo používám jako pracovní, netroufám si posoudit jeho adekvátnost). Tudíž patrně nebylo reálné ani nějaké hlubší ideové sjednocení na bázi "dobré teorie".

- Nicméně pozitivní vztah k teoretické reflexi reality umožnil organizování vnitrostranického odboje, který byl nesmírně významný pro sice nestabilní, ale poměrně efektivní sjednocení národa v době vlastního průběhu polistopadových změn a ještě delší dobu po nich. Nešlo jen o předání moci (na kterém v logice věci parazitovaly nejrůznější skupiny napojené na zpravodajské struktury domácích a významně i zahraničních centrál), ale hlavně o vytvoření příznivých podmínek pro provedení nezbytných ekonomických reforem, které měly díky sjednocení významnou podporu veřejnosti.

- Při provádění těchto reforem na sebe plnou váhu převzala (lze říci, že svým způsobem i uchvátila) skupina kolem Václava Klause, která byla nejlépe personálně i teoreticky připravena. Lze kritizovat dílčí problémy manévru, který provedla. Celkově (a to i ve srovnání se zeměmi, které zdánlivě "byly dál", např. Maďarsko či Polsko) byl transformační manévr úspěšný.²⁰[2]

- Postupně se začal do vývoje u nás stále více promítat mezinárodní kontext podstatným ovlivněným tím, že monopolizovaná globální moc (svět se z bipolárního stal monopolárním) začala ztrácet schopnost řešit problémy, které vývoj přinášel, a začala upadat, což se krátce po rozšíření EU o nás a příbuzné země začalo projevovat i rostoucím selháváním touto globální mocí dosazené a vydíratelné euroreprezentace.

3. část: Současnost

Krise tzv. "Západu" (toho, k čemu se země jako naše mají nekriticky hlásit, čemu se mají podřizovat, v čem mají vidět svůj vzor) je pociťována stále intenzivněji nejen v zemích, jako je naše, ale i na tzv. "Západě", viz např. hnutí tzv. "Zelených vest". Jdeme do významných turbulencí. V tomto kontextu vyvstává dnes, tak jako i dřív, otázka významu teorie.

V oblasti koncepčních iniciativ státních institucí příliš mnoho perspektivních teoretických aktivit není příliš mnoho:

1. Nadějně vypadá vládní strategie "*Česko jako inovační lídr Evropy 2030*", viz:

2. Největší diskuse nás patrně čekají v oblasti sporů o modifikaci penzijního systému, ale skupina pro reformu při MPSV je postavena tak, že patrně bude neutralizovat každý koncepční návrh.

3. Některé vládní iniciativy související s průmyslem 4.0 spíše živoří.

Nejvýznamnější intelektuální výkony, pokud jde o teoretickou reflexi doby, předvádí tým Václava Klause, v současné době působící při jeho institutu. Soustřeďuje velké množství odborníků, kteří jsou s ním přímo či volněji spojeni a které sdílejí obdobné paradigma. Je schopen se kvalifikovaně vyjadřovat

19 K této problematice se vyjádřím v samostatné části, ve které se pokusím vyjádřit pohled z hlediska toho, jak jsem změny v roce 1989 a dnes vnímal ze svého zorného úhlu.

20 Došlo ke dvěma věcem, které stojí za zaznamenání. Jednak k tomu, že teorie byla přímo a vědomě využívána při realizaci praktických kroků, jednak k tomu, že tatáž teorie působila i jako nástroj osvěty – každý je svobodný člověk, ale také nese zodpovědnost sám za sebe. Jednalo se o cenný apel, který vyvažoval předcházející kolektivistické chápání reality a podřizování se autoritám. Dnes jsou oba momenty spíše nedoceňovány, ale díky nim vstoupila ČR a částečně i SR (bohužel už jako samostatné republiky, ale naštěstí poměrně dobře spolupracující) do vývoje, kdy se stále více projevovalo selhávání tzv. "Západu" v "postkonvergenční" době.

Zdroj: <http://radimvalencik.pise.cz/6650-teorie-dneska-teorie-r-68-89-a-dnes-ii-105.html>

prakticky ke všem relevantním otázkám současnosti a povznést se i do oblasti základní teorie či metodologického zázemí. Svým způsobem představuje světový unikát, který v různých modifikacích působí před 50 let, přičemž si uchovává ideovou kontinuitu a roste jeho schopnost identifikovat souvislosti současných dějů v celé řadě aspektů, včetně globálního.

Poměrně novým jevem je nárůst veřejných politicky angažovaných, ale odborně fundovaných diskusních akcí pořádaných z iniciativy původně levicově zaměřených iniciátorů, kterých se v současné době účastní kvalifikované a veřejně známé osoby ze všech částí politického spektra i různého vyznání, přičemž:

- Neomezují se jen na Prahu, ale konají se i v dalších městech, včetně okresních.
- Některé se již staly tradičními a jejich kvalita roste.
- Otázky, které se na nich otevírají, obsahují stále více prvek hledání pozitivních řešení.
- Dochází k určitému mezigeneračnímu propojení a propojení s akademickou půdou.
- Jsou propojeny s působením alternativních medií.

Výrazně přispívají ke zrání veřejného vědomí a sebevědomí. Zaplňují prostor, který vznikl selháním programové tvorby tradičních politických stran.

V podmínkách, které jsou tímto vytvořeny, je reálné, aby **začalo žít svým vlastním životem "nakažlivého memplexu" jádro srozumitelné, perspektivní a realistické vize**, které by obsahovalo i reflexi (pojmenování, přesné vymezení) toho, co je příčinou hlavních kontroverzí, které bude nutné postupně formou kvalifikovaných diskusí překonávat při hledání klíče k řešení současných problémů, resp. v období, kdy budeme v globálních kontextech a lokálních průmětech procházet složitým obdobím současného historického excessu.

V této souvislosti stojí za zaznamenání to, že situace je u nás velmi odlišná od vývoje v zemích Západu EU, což se nejzřetelněji projevuje na případu Francie. Zde již tři měsíce vyvíjí svoji činnost hnutí tzv. Žlutých vest, které od počátku disponuje dvěma ne zcela shodnými typy požadavků (coby náhražky programu), ale nevytvořilo si podmínky pro průběžné ideové sjednocování, pro to, aby se učilo za pochodu, aby přišlo s pozitivními koncepčními řešení, aby vstoupilo do odborných a intelektuálních diskusí. Téměř se zdá, že právě tato dimenze hnutí je záměrně blokována a tím se zvýšila možnost manipulování s těmi, kteří se hnutí účastní, různými silami, které na podobných vzedmutích různým způsobem parazitují v různých zemích a v různých historických dobách.